

Міністерство внутрішніх справ України  
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ  
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

**Л. Р. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко  
Є. В. Мінакова, К. В. Малюк**

## **КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

*Методичні рекомендації  
до написання курсових робіт*

*(для здобувачів вищої освіти  
2 курсу юридичного факультету)*

***Колектив авторів***

За загальною редакцією  
доктора юридичних наук, професора  
Заслуженого юриста України  
**Лариси НАЛИВАЙКО**

Дніпро  
2021

*Схвалено Науково-методичною радою  
Дніпропетровського державного  
університету внутрішніх справ,  
протокол № 4 від 17.12.2020 року*

**Рецензенти:**

- Костицький В. В.** – Президент Всеукраїнської громадської організації «Асоціація українських правників», професор кафедри теорії права і держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України;
- Максакова Р. М.** – завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка», доктор юридичних наук, професор.

**Л 64 Конституційне право:** методичні рекомендації до написання курсових робіт для здобувачів вищої освіти 2 курсу юридичного факультету / Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О.С., Мінакова Є.В., Малюк К.В. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 72 с.

**УКЛАДАЧІ:** **Наливайко Л.Р.**, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; **Чепік-Трегубенко О.С.**, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук; **Мінакова Є.В.**, старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Малюк К.В.**, викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Викладено методичні рекомендації до написання курсових робіт, передбачених навчальним планом з дисципліни «Конституційне право».

Для здобувачів вищої освіти 2 курсу та науково-педагогічних працівників юридичних закладів вищої освіти.

## З М І С Т

<b>1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУРСОВОЇ РОБОТИ.....</b>	<b>4</b>
<b>2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ .....</b>	<b>6</b>
<b>3. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП КУРСОВОЇ РОБОТИ .....</b>	<b>7</b>
3.1. Визначення теми, предмета, об'єкта, мети та завдань курсової роботи.....	7
3.2. Джерела наукової інформації та їх роль у науково-дослідницькій роботі.....	10
3.3. Методика роботи з джерелами інформації .....	13
<b>4. РОБОТА НАД ОСНОВНОЮ ЧАСТИНОЮ.....</b>	<b>15</b>
<b>5. ЗАКЛЮЧНИЙ ЕТАП РОБОТИ НАД КУРСОВОЮ РОБОТОЮ .....</b>	<b>17</b>
<b>6. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ .....</b>	<b>47</b>
<b>7. ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....</b>	<b>50</b>
<b>8. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ВИКОНАННІ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....</b>	<b>55</b>
<b>ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ .....</b>	<b>56</b>
Додаток А. Алгоритм написання курсової роботи.....	62
Додаток Б. Зразок написання заяви на курсову роботу .....	63
Додаток В. Зразок оформлення титульної сторінки .....	64
Додаток Г. Зразок написання реферату.....	65
Додаток Д. Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів .....	66
Додаток Е. Зразок оформлення змісту .....	67
Додаток Ж. Структура методології та техніки наукових досліджень .....	68
<b>ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....</b>	<b>69</b>

## 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУРСОВОЇ РОБОТИ

У професійній підготовці спеціаліста гуманітарного профілю значну роль відіграє курсова робота. Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження здобувача вищої освіти (далі – здобувач, ЗВО), яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів.

Курсова робота є видом науково-дослідної діяльності, що потребує вміння сформулювати тему, обрати методiku дослідження, організувати і провести його, здійснити якісний та кількісний аналіз отриманих результатів, аргументувати свої висновки, оформити результати дослідження<sup>1</sup>.

Курсова робота виконується з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних здобувачами під час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Тематика курсових робіт з конституційного права розробляється кафедрою загальноправових дисциплін відповідно до змісту навчальної дисципліни. Вона повинна бути актуальною і відповідати вимогам державних стандартів, стану та перспективам розвитку науки. Тематика курсових робіт затверджується на засіданні кафедри. Виконання курсових робіт визначається графіком.

Курсова робота допомагає здобувачеві систематизувати отримані теоретичні знання з вивченої дисципліни, перевірити якість цих знань; оволодіти первинними навичками проведення сучасних досліджень.

Уже на цій першій творчій спробі можна виявити здатність ЗВО самостійно осмислити проблему, творчо, критично її дослідити; вміння збирати, аналізувати і систематизувати літературні (архівні) джерела; здатність застосовувати отримані знання при вирішенні практичних завдань; вміння формулювати висновки, пропозиції і рекомендації з предмета дослідження. Випадає й слухна можливість проконтролювати вміння здобувача правильно організувати свою дослідницьку роботу та оформити її результати.

Курсова робота як самостійне навчально-наукове дослідження дає змогу виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки здобувача, його здатність застосовувати одержані знання під час вирішення конкретних проблем, схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалу з теми дослідження.

**⚠ Основними завданнями виконання курсової роботи є:**

- закріплення, поглиблення теоретичних знань та набуття вмінь самостійного вирішення конкретних ситуацій;
- набуття вмінь самостійного аналітичного опрацювання та обґрунтування конкретних проблем, що існують в науці конституційного права;
- розвиток умінь здобувача самостійно систематизувати та аналізувати

---

<sup>1</sup> Марковецька Г. Курсова робота як одна з форм самостійного наукового дослідження студентів. *Обрії*. 2013. № 1. С. 82-86.

літературу з теми, оволодіння методикою досліджень узагальнень та логічного викладу матеріалу.



**В курсовій роботі здобувач повинен:**

- показати міцні теоретичні знання з обраної теми та вміння їх застосовувати;
- обґрунтувати актуальність теми, відповідність її сучасному стану розвитку науки конституційного права, практичним завданням галузі;
- вміти критично аналізувати монографічні, періодичні видання та інші джерела з теми, узагальнювати підібраний матеріал, робити висновки і пропозиції щодо вирішення конкретної наукової проблеми;
- надати характеристику історичних аспектів досліджуваної проблеми;
- уміти узагальнювати результати, застосовувати сучасні методи наукового дослідження, формулювати висновки і аргументації, обґрунтувати практичні рекомендації тощо.

Здобувачам надається право вибирати тему курсової роботи з числа визначених кафедрою або запропонувати свою тему з обґрунтуванням її актуальності і відповідності фахові.

Керівництво курсовими роботами здійснюється кваліфікованими науково-педагогічними працівниками. Організація і контроль за процесом підготовки і захисту курсових робіт покладаються на завідувача кафедри і викладачів-керівників курсових робіт.

**Структура курсової роботи включає:**

- титульний аркуш;
- реферат;
- перелік умовних позначень, символів, скорочень і термінів (за необхідності);
- зміст;
- вступ;
- кілька розділів (до трьох) та підрозділів до них, що розкривають теорію питання та практичний досвід з досліджуваної проблематики;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за необхідності).

**Загальними вимогами до курсової роботи є:**

1. цільова спрямованість;
2. грамотне оформлення;
3. чітка структура;
4. переконливість аргументацій;
5. логічна послідовність викладу матеріалу;
6. глибина дослідження і повнота висвітлення питань;

7. конкретність викладу результатів роботи;
8. стислість і точність формулювань;
9. доказовість висновків і обґрунтованість рекомендацій.

Курсова робота повинна бути виконана *державною мовою*<sup>1</sup>. Загальний обсяг курсової роботи – 25-35 друкованих сторінок або 35-45 рукописних сторінок. У роботі не повинно бути переписаних з підручників, монографій та інших джерел положень і формулювань, допускаються лише посилання на них. До захисту курсових робіт допускаються здобувачі, які виконали всі вимоги навчального плану та подали в установлений термін курсову роботу на кафедру для перевірки.

## 2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота має свою специфіку, її деталі завжди потрібно узгоджувати з науковим керівником. Рациональніше організувати роботу над курсовою роботою, правильно розподілити свій час, спланувати його, глибоко і своєчасно розробити вибрану тему допоможе алгоритм написання курсової роботи (*Додаток А*). Він дисциплінує виконавця, лімітує термін, відведений на вибір теми, підбір та аналіз літератури з теми дослідження, написання, оформлення і захист курсової роботи.

Виконання курсової роботи організовується відповідно до графіка, затвердженого кафедрою загальноправових дисциплін ДДУВС.

Процес роботи над дослідженням можна поділити *на три основні етапи*:

- підготовчий;
- етап роботи над змістовною частиною роботи;
- заключний етап.

*Курсову роботу доцільно виконувати в такій послідовності:*

1. вибір теми та написання заяви;
2. з'ясування об'єкта і предмета дослідження;
3. визначення мети і завдань дослідження;
4. пошук і добір літератури з теми, її вивчення;
5. складання попереднього плану та узгодження його з науковим керівником;
6. написання вступу;
7. виклад теорії і методики, написання основної змістовної частини;
8. вивчення практичного досвіду з досліджуваної теми;
9. формулювання висновків і рекомендацій;
10. оформлення списку використаних джерел та додатків;
11. літературне і технічне оформлення роботи;

---

<sup>1</sup> Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

12. перевірка на антиплагіат<sup>1</sup>;
13. рецензування;
14. підготовка до захисту і захист курсової роботи.

### 3. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП КУРСОВОЇ РОБОТИ

#### 3.1. Визначення теми, предмета, об'єкта, мети та завдань курсової роботи

Підготовчий етап починається з вибору теми курсової роботи, її осмислення та обґрунтування. З переліку тем, запропонованих кафедрою, здобувач обирає ту, яка найповніше відповідає його навчально-професійним та науковим інтересам і схильностям. Перевага надається темі, при розробці якої здобувач може виявити максимум особистої творчості та ініціативи. Разом із керівником необхідно визначити межі розкриття теми. Після цього здобувач повинен написати заяву на ім'я завідувача кафедри загальноправових дисциплін, де викласти прохання призначити наукового керівника курсової роботи та затвердити тему у конкретному формулюванні. Керівник повинен підписати заяву здобувача. Зразок написання заяви на курсову роботу наведений у *Додатку Б*. Здобувачеві важливо розраховувати на розуміння та підтримку наукового керівника під час захисту курсової роботи.

При з'ясуванні *об'єкта, предмета і мети* дослідження необхідно зважати на те, що між ними і темою курсової роботи є системні логічні зв'язки.

*Об'єктом дослідження* є вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації.

*Предмет дослідження* – це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Таким чином, **предмет дослідження є вужчим, ніж об'єкт.**

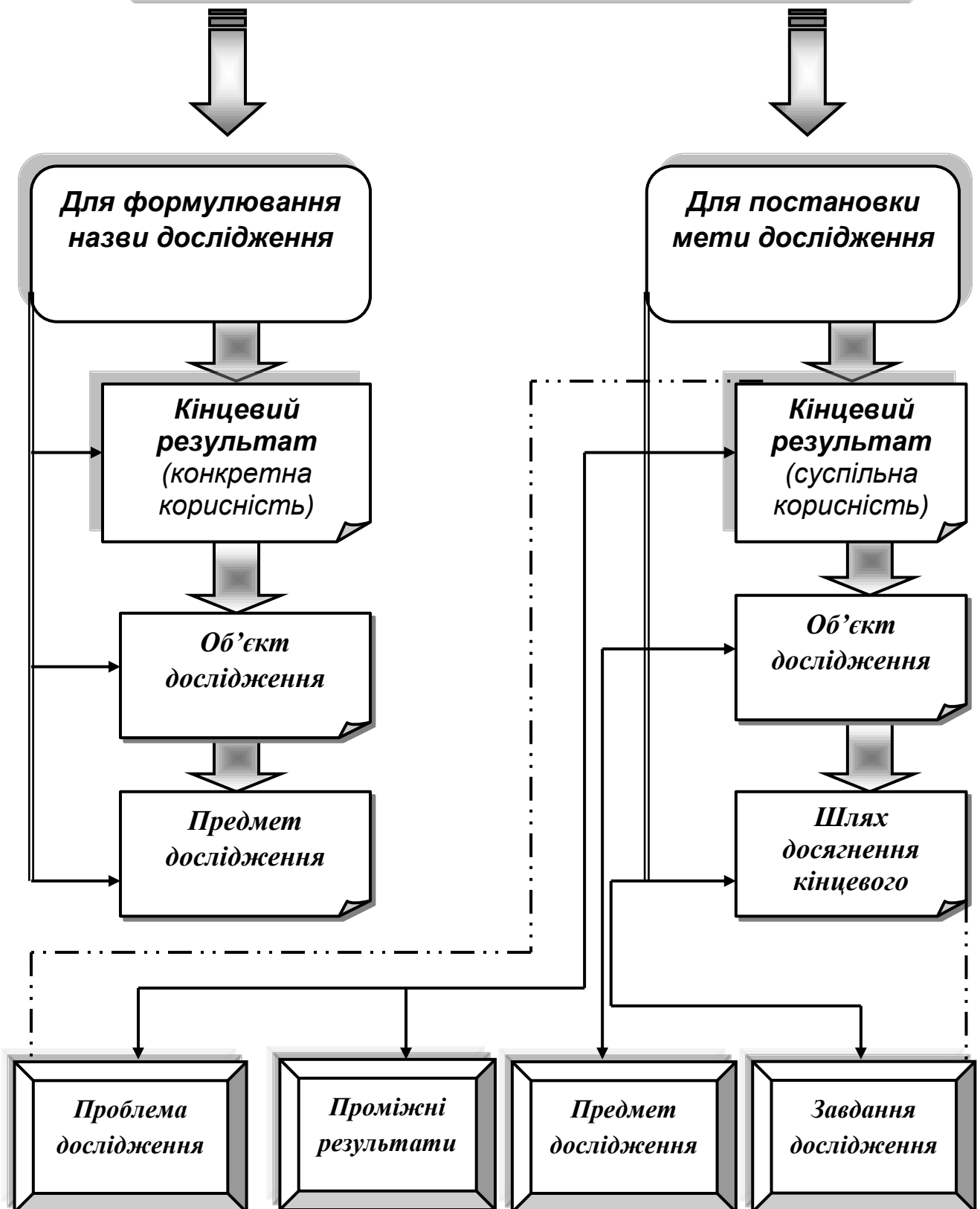
Під час визначення об'єкта, треба знайти відповідь на запитання: що розглядається? Разом з тим предмет визначає аспект розгляду, дає уявлення про зміст розгляду об'єкта дослідження, про те, які нові відношення, властивості, аспекти і функції об'єкта розкриваються. Іншими словами, об'єктом виступає те, що досліджується. А предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення.

*Мета дослідження* пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також з його кінцевим результатом і шляхами його досягнення. Кінцевий результат дослідження передбачає вирішення здобувачами проблемної ситуації, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній практиці і вимогами суспільства до його більш ефективного функціонування.

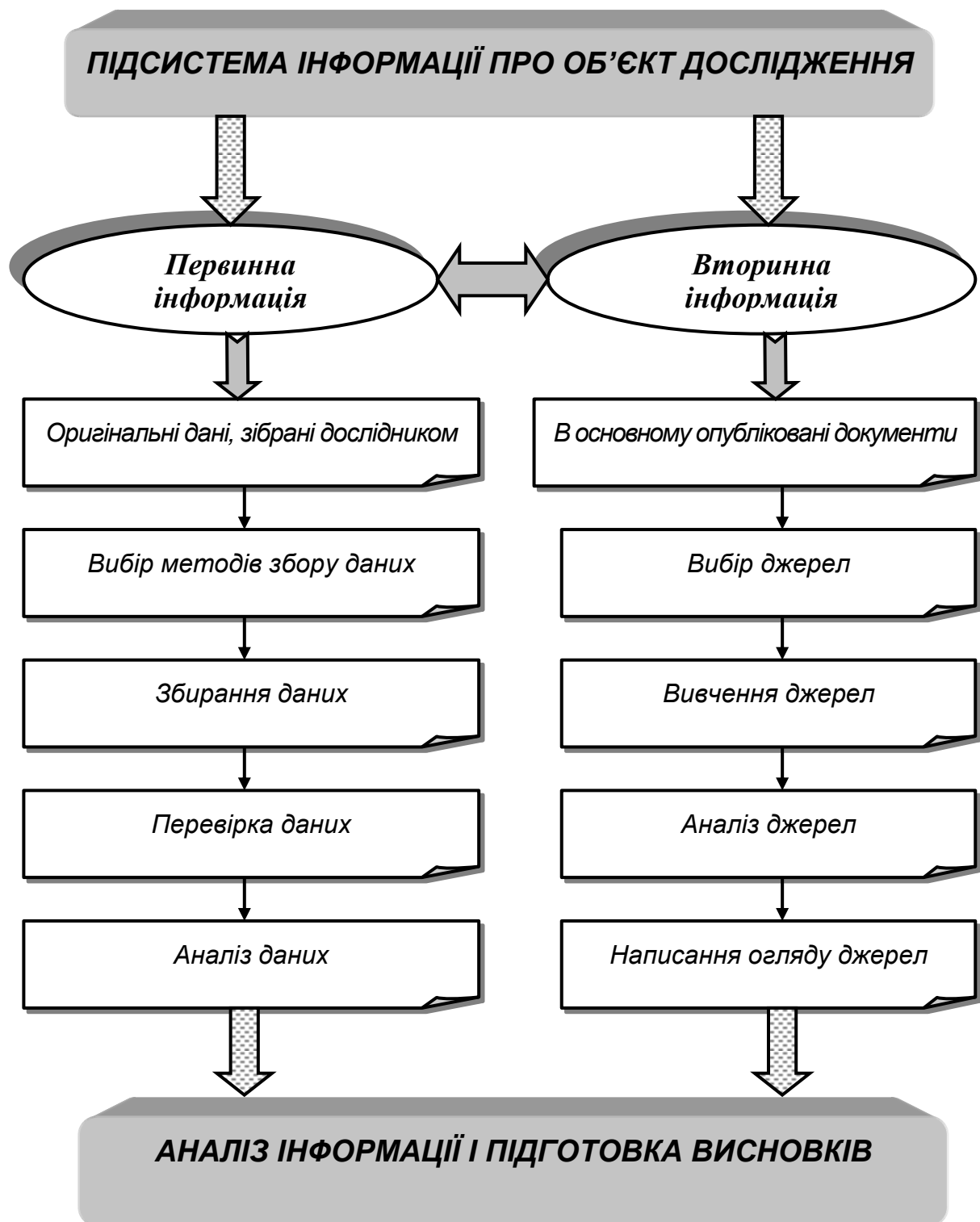
---

<sup>1</sup> Положення про академічну доброчесність у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ від 2019 року. URL: <https://dduvs.in.ua/akdo/>

# ФОРМУЛЮВАННЯ НАЗВИ І МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ







Кінцевий результат відображає очікуваний від виконання позитивний ефект, який формулюється двоступенево:

- ✓ перша частина – у вигляді суспільної корисності;
- ✓ друга – у вигляді конкретної користі, віднесеної до основного предмета дослідження.

Наявність поставленої мети дослідження дозволяє визначити **завдання дослідження**, які можуть включати такі складові:

➤ вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, виявлення сутності понять, явищ, процесів, подальше вдосконалення їх вивчення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

➤ всебічне (за необхідності й експериментальне) вивчення практики вирішення цієї проблеми, виявлення її типового стану, недоліків і труднощів; їх причин, типових особливостей передового досвіду; таке вивчення дає змогу уточнити, перевірити дані, опубліковані в спеціальних неперіодичних і періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження;

➤ обґрунтування необхідної системи заходів щодо вирішення даної проблеми;

➤ розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження у практиці роботи відповідних установ (організацій).

Виконання завдань дослідження неможливе без ознайомлення з основними літературними (архівними) джерелами з теми курсової роботи.

Під час джерелознавчих пошуків необхідно з'ясувати **стан вивченості обраної теми** сучасною наукою, щоб не повторювати в роботі, загальновідомих істин, конкретніше, точніше визначити напрями та основні розділи свого дослідження.

### 3.2. Джерела наукової інформації та їх роль у науково-дослідницькій роботі

Основні каталоги формуються за принципом алфавіту або за принципом систематизації знань. Крім основних каталогів створюються допоміжні: каталог періодики, картотеки статей і рецензій.

Інформація поділяється на первинну і вторинну.

◆ **Первинна інформація** – це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх соціологічних досліджень, статистичних даних, вивчення міжнародного досвіду розвитку науки конституційного права.

◆ **Вторинна інформація** – це результат аналітико-синтетичної переробки первинної інформації. Процес дослідження наукової інформації можна показати на наступній схемі:

Підсистема інформації про об'єкт (предмет) дослідження – це систематична діяльність з отримання інформації, необхідної для вирішення його мети і завдань. До неї входять відбір джерел з теми дослідження, їх аналіз, вибір методів, збір даних, їх обробка та аналіз для отримання інформації (первинної і вторинної) для вирішення конкретної проблеми. Детальніше цей процес можна простежити на поданій раніше схемі.

Особливе значення первинна та вторинна інформація має для

написання курсової роботи, оскільки служить теоретичним та експериментальним підґрунтям для досягнення мети дослідження і розв'язання його завдань.

Основні джерела наукової інформації необхідної для дослідження обраної теми курсової роботи можна згрупувати наступним чином:

**Навчальна література** – це підручники, навчальні посібники, навчально-методична література. В курсовій роботі вона повинна використовуватись дуже обмежено, оскільки наукова проблематика у подібних виданнях викладається стисло і розрахована вона на базове вивчення, а не на наукове дослідження.

**Монографія** – це наукова праця у вигляді книги, яка містить повне або поглиблене дослідження однієї проблеми чи теми, що належить одному або декільком авторам. Вона має досить великий обсяг: не менше 50 сторінок машинописного тексту. Розрізняють два види монографій: наукові і практичні.

**Наукова монографія** – це науково-дослідницька праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій. Монографія фіксує науковий пріоритет, забезпечує первинною науковою інформацією суспільство, слугує висвітленню основного змісту і результатів певного дисертаційного дослідження.

**Періодичні видання** – це журнали, бюлетені та інші видання з різних галузей права. В періодичних виданнях можуть друкуватись праці і їх результати. При підбиранні літератури з певної теми слід виявити основні періодичні видання з вибраної проблематики. Відбираючи основні матеріали, необхідно звернутися до покажчиків статей, опублікованих протягом календарного року і розміщених у кінці останнього номера журналу за кожний рік видання.

**Наукова стаття** – один із основних видів публікацій науковців. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме, досить вузьке питання, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

**Тези доповіді** – це опубліковані до початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують науковий пріоритет автора, містять матеріали, не викладені в інших публікаціях.

**Дисертація** – наукова кваліфікаційна праця, що пройшла попередню експертизу і подана до захисту на здобуття наукового ступеня в спеціалізованій вченій раді.

**Автореферат дисертації** – стислий виклад змісту кандидатської та докторської дисертації, який виконується після її фактичного завершення. Призначений для ознайомлення з такими питаннями: актуальність, мета й завдання дослідження; новизна й вірогідність запропонованих методів і

рішень; практична й наукова значимість положень, які виносяться на захист; апробація роботи й особистий внесок здобувача; обсяг і структура дисертації; реферативний виклад змісту роботи; список публікацій за темою роботи.

**Збірник** – це видання, яке складається з окремих робіт різних авторів, присвячених одному напрямку, але з різних його галузей. У збірнику публікуються закінчені праці з рекомендацією їх використання.

**Закон** – це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення і має юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

**Підзаконні нормативно-правові акти** – це нормативні акти компетентних органів, що видаються на підставі закону, відповідно до закону і для його виконання.

У курсовій роботі доцільно використати **постанови Пленумів Верховного Суду про практику розгляду конкретних категорій справ**, в яких на підставі аналізу і узагальнення судової практики містяться керівні роз'яснення судам з питань застосування чинного законодавства при розгляді різних категорій справ. Вони є обов'язковими для всіх судів України і публікуються у відповідних збірниках.

Необхідно мати також на увазі, що Верховний Суд випускає бюлетені судової практики, в яких міститься багато цінного матеріалу для написання курсової роботи. У них, зокрема, крім огляду судової практики аналізуються судові помилки, наводяться цікаві приклади, які можуть бути використані в якості ілюстрації, публікуються питання та відповіді, які виникають в практиці застосування правових норм.

Відібраний фактичний матеріал аналізується та класифікується по групам. Класифікація дає можливість найбільш коротким і правильним шляхом ввійти в коло досліджуваних питань проблеми. Вона полегшує пошук і допомагає встановити раніше не помічені зв'язки та залежності. Класифікацію потрібно проводити протягом всього процесу вивчення матеріалу<sup>1</sup>.

**Для інформаційного пошуку слід використовувати інформаційно-пошукові системи, бази і банки даних, Internet, які стали досить популярним за останні роки.** Наприклад, сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/>), електронний репозитарій Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (<https://dduvs.in.ua/biblioteka/biblioteka-studenta-dduvs/>) та багато ін.

Мережа Internet надає можливість змінити найбільш важливі створення, розповсюдження і застосування знань у світі – в короткі терміни.

---

<sup>1</sup> Булеца С. Б., Ленгер Я. І., Чепис О. І., Ревуцька І. Е., Менджул М.В. Підготовка та захист курсових робіт (методичні рекомендації). Ужгород: Держ. вищ. навч. заклад «Ужгородський національний університет», 2018. 31 с.

Дуже часто здобувачів приваблює такий спосіб отримання інформації оскільки користувачі мають доступ до інформації без будь-якої допомоги, участі чи керівництва другої особи (викладача, бібліотекаря) і можна використати в будь-який час доби, не потрібно нікуди їхати. Але і у WEB є свої недоліки:

- інформація, яка там розміщена, є дуже коротка за обсягом, зміст, який міститься в цифровій формі, дуже обмежений порівняно з друкowanими матеріалами;

- WEB – не має каталогізації (описання змісту, форми) є лише мінімальна структура інформаційних матеріалів та інші;

- інформація – не завжди відповідає стандартам достовірності. Більшість матеріалів публікована без рецензій, без перевірки, гарантій якості;

- достовірність – це достатня правильність, те, що не викликає сумнівів, що названий результат (закон, закономірність, сукупність фактів) є істинним, правдивим. Достовірність – повторюваність результату за одних і тих же умов при багатьох перевірках на багатьох об'єктах. Інформація з мережі Internet викликає багато сумнівів у своїй правдивості, оскільки інформація, що подається нікому не підвладна і неконтрольована.

*Значення і роль наукової інформації полягає у тому, що:*

- ◆ по-перше, без неї не може бути проведене те чи інше наукове дослідження;

- ◆ по-друге, інформація досить швидко старіє, і потрібне постійне поновлення матеріалів (за даними зарубіжних джерел інтенсивність старіння інформації становить понад 10% на день для газет, 10% на місяць для журналів, 10% на рік для книг і монографій);

- ◆ по-третє, інформація для дослідника є предметом і результатом його праці.

Осмислюючи та опрацьовуючи потрібну інформацію, дослідник видає специфічний продукт – якісно нову інформацію.

Взагалі підраховано, що біля 50% свого часу дослідник витрачає на пошук інформації. Тому досить відповідальним етапом наукового дослідження є вміння оперативно знаходити і опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження у нашому випадку – курсової роботи.

### **3.3. Методика роботи з джерелами інформації**

Наукові дослідження базуються на досягненнях науки, тому не випадково кожна стаття, брошура, книга включає в себе посилання на попередні дослідження.

Вміти працювати з книгою – це означає швидко розбиратися в її структурі, правильно оцінювати і фіксувати в зручній формі все, що здається цікавим і потрібним, для виконання наукового дослідження.

Вважається, що вивчення літератури з обраної теми слід починати із загальних робіт, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми дослідження, а потім вести пошук нових видань спеціалізованої літератури.

При чому на першому етапі слід охопити якомога більше джерел, а потім поступово «відсіювати» зайві видання. Однак продуктивнішою є методика, за якою від самого початку роботи свідомо обмежується коло джерел, а вивчення починається саме з тих, що мають безпосереднє відношення до теми наукового дослідження. Як показує досвід, надмірне коло джерел інформації на довгий час гальмує вирішення конкретної наукової проблеми.

Особливо важлива власна організація роботи, яка повинна відповідати головній ідеї наукової організації праці – максимальний ефект при мінімальній витраті часу.

Прискорити цілеспрямований відбір і вивчення літератури допоможе чітка орієнтація здобувача на тему проблеми та основні її питання (розділи і підрозділи). Уважне ознайомлення з будь-яким текстом повинне викликати певні думки, гіпотези, які відповідають власному погляду на проблему.

***Етапи вивчення наукових джерел інформації можна поділити на:***

- ✓ загальне ознайомлення з вирішенням наукової проблеми;
- ✓ побіжний перегляд відібраної літератури і систематизація її відповідно до змісту роботи і черговості вивчення, опрацювання;
- ✓ читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- ✓ вибіркоче читання окремих частин;
- ✓ виписування потрібного матеріалу для формування тексту курсової роботи;
- ✓ критичне оцінювання записаного, редагування і чистовий запис як фрагменту тексту курсової роботи.

Бібліографічні виписки джерел краще робити на каталожних картках, щоб скласти з них ***робочу картотеку***, яка, на відміну від записів у зошиті, зручна тим, що її завжди можна поповнювати новими матеріалами, контролювати повноту добору літератури з кожного розділу курсової роботи, знаходити необхідні записи. Картки можна групувати в будь-якому порядку залежно від мети або періоду роботи над дослідженням.

У початковий період роботи над темою найзручнішою є розстановка карток в єдиному алфавіті прізвищ авторів та назв видань. Можна згрупувати картки в картотеці за основними питаннями, що розкривають зміст теми курсової роботи. Тоді на каталожних роздільниках олівцем пишуть назви основних структурних частин роботи: вступ, розділ (його назва), висновки та ін. Картотека наповнюється картками відповідно до теми розділів і підрозділів, щоб своєчасно звернути увагу на недостатню кількість матеріалу з того чи іншого питання. Доцільно використовувати дублювання карток у різних розділах та підрозділах, якщо в статті або монографії розкрито комплекс питань з теми дослідження.

Накопичена інформація на картках, тобто картотека подається на перегляд науковому керівникові, який порекомендує праці, які слід вивчити в першу чергу, а також ті, які необхідно виключити з картотеки або включити до неї. Після узгодження з науковим керівником наповнення картотеки встановлюється наявність необхідних видань у бібліотеках інституту та міста.

За підсумками інформації, яка була зібрана, необхідно остаточно скласти план курсової роботи і узгодити його з науковим керівником. Крім того, він може бути відкоригований в ході написання роботи, після підбору та опрацювання літератури.

Після цього ЗВО розпочинає вивчення накопиченого матеріалу та переходить до другого етапу роботи над дослідженням.

#### 4. РОБОТА НАД ОСНОВНОЮ ЧАСТИНОЮ

Наступний етап починається з вивчення та конспектування літератури з теми курсової роботи. Вивчення літератури треба починати з праць, де проблема відображається в цілому, а потім перейти до вузких досліджень. Починати ознайомлення з виданням треба з титульного аркуша, з'ясувавши, де, ким, коли воно було видано. Слід переглянути зміст, який розкриває структуру видання, наповнення його розділів, звернутися до передмови, де розкрито призначення видання, завдання, поставлені в ньому автором.

Читаючи видання, треба уважно стежити за ходом авторської думки, вміти відрізнити головні положення від доказів й ілюстративного матеріалу. Часто статті з наукових збірок складні для сприйняття, тому необхідно їх читати кілька разів, намагаючись виділити головну ідею та аргументи, якими автор її доводить. З'ясовуючи це, треба виписати всі необхідні цитати, цифри, факти, умови, аргументи, якими оперує автор, доводячи основну ідею статті.

Конспектуючи матеріал, слід постійно пам'ятати тему курсової роботи, щоб виписувати тільки те, що має відношення до теми дослідження. Виписувати цитати треба на одну сторону окремих аркушів паперу стандартного розміру, що допомагає краще орієнтуватися в накопиченому матеріалі, систематизувати його за темами і проблемами. Кожна цитата, приклад, цифровий матеріал мають супроводжуватися точним описом джерела, з позначенням сторінок, на яких опубліковано цей матеріал. *Застосування так званих розлапкованих цитат, коли думки іншого автора видаються за особисті, розглядається як грубе порушення літературної та наукової етики, кваліфікується як плагіат.*

Однак, це не означає, що здобувач зовсім не повинен спиратися на праці інших авторів: чим ширше і різноманітніше коло джерел, які він використовував, тим вищою є теоретична та практична цінність його дослідження.

Після конспектування матеріалу необхідно перечитати його знову, щоб склалося цілісне уявлення про предмет вивчення. Щоб зібрати матеріал з одного питання разом, можна розрізати ті конспекти, де розглянуто кілька питань з теми дослідження.

Правильна та логічна структура курсової роботи – це запорука успіху розкриття теми.

Процес уточнення структури складний і може тривати протягом усієї роботи над дослідженням. Попередній план роботи треба обов'язково показати науковому керівникові, оскільки може статися, що потрібно буде переписувати текст роботи.

Готуючись до викладення тексту курсової роботи, доцільно, ще раз уважно прочитати її назву, що містить проблему, яка повинна бути розкрита. Проаналізований та систематизований матеріал викладається відповідно до змісту у вигляді окремих розділів і підрозділів. Кожний розділ висвітлює самостійне питання, а підрозділ – окрему частину цього питання.

Тема має бути розкрита без пропуску логічних ланок, тому починаючи працювати над розділом, треба відмітити його головну ідею, а також тези кожного підрозділу. Тези необхідно підтверджувати фактами, думками різних авторів, аналізом конкретного практичного досвіду. Слід уникати безсистемного викладення фактів без достатнього їх осмислення та узагальнення.

Думки мають бути пов'язані між собою логічно, увесь текст має бути підпорядкований одній головній ідеї. Один висновок не повинен суперечити іншому, а підкріплювати його. Якщо висновки не будуть пов'язані між собою, текст втратить свою єдність. Один доказ має впливати з іншого. Для доказу кожного положення треба наводити аргументи.

До кожного розділу роботи необхідно зробити висновки, на основі яких формулюють висновки до всієї роботи в цілому.

Достовірність висновків загалом підтверджується вивченням практичного досвіду проблемних суспільно-політичних явищ щодо яких проводиться певне дослідження. Оперативно і в повному обсязі зібрати практичний матеріал, узагальнити його та систематизувати допоможе оволодіння здобувачем основними методами дослідження.

Перш ніж приступити до реалізації наукового дослідження необхідно ознайомитись з методологією та методами наукової роботи. Тут важливе все: методика вибору проблеми та теми дослідження, збір та систематизація фактів, історія розвитку проблеми, в основі якої лежить задум (ідея) дослідника. У філософському визначенні ідея – це продукт людського мислення, форма відображення дійсності, і ній міститься усвідомлення мети пізнання, перспектив дослідження та його практичне значення. Ідеї народжуються з практики спостереження навколишнього світу і потреб життя.

Використання відомих у науці методів накопичення, вивчення, систематизації фактів та практичного досвіду в цілому дасть змогу виконати



основне завдання курсового дослідження:

- поєднати різні роз'єднанні знання в цілісну систему;
- вивести певні закономірності;
- визначити подальші тенденції розвитку теорії та практики відповідної сфери діяльності.

## 5. ЗАКЛЮЧНИЙ ЕТАП РОБОТИ НАД КУРСОВОЮ РОБОТОЮ

На цьому етапі передбачається написання здобувачем вступу та висновків до курсової роботи, оформлення списку використаних джерел, редагування тексту, його доопрацювання з урахуванням зауважень наукового керівника, остаточне оформлення, підготовка до захисту.

Остаточне оформлення включає в себе наступні елементи курсової роботи такі, як:

- ✓ титульний аркуш;
- ✓ реферат;
- ✓ зміст;
- ✓ перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (за необхідності);
- ✓ вступ;
- ✓ висновки;
- ✓ список використаних джерел;
- ✓ додатки.

**Титульний аркуш** є основним джерелом бібліографічної інформації, необхідної для оброблення та пошуку документа. Він містить дані, які подають у такій послідовності:

- найменування вищого навчального закладу, де виконана робота;
- найменування кафедри, де виконана робота;
- назву спеціальності та курсової роботи;
- прізвище, ім'я, по батькові автора роботи, шифр групи, назву факультету;
- науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника (ініціали);
- місто і рік.

Титульний аркуш враховується при оформленні, але не нумерується (зразок оформлення подано в *Додатку В*).

**Реферат** призначений для ознайомлення з курсовою роботою. Він має бути стислим, інформативним і містити відомості, які дозволяють прийняти рішення про доцільність розгляду всієї курсової роботи.

Розміщується реферат після титульного аркушу, починаючи з нової сторінки.

Реферат повинен містити:

- відомості про обсяг курсової роботи, кількість додатків, кількість джерел згідно з переліком посилань;
- текст реферату;
- перелік ключових слів.

Текст реферату повинен відбивати подану у курсовій роботі інформацію у такій послідовності: об'єкт дослідження; предмет дослідження; мета роботи; завдання роботи; методи дослідження; результати та їх новизна; рекомендації щодо використання результатів роботи; значимість роботи та висновки.

Реферат належить виконувати обсягом не більш як 500 слів та розміщуватися на одній сторінці формату А-4.

Ключові слова, що є визначальними для розкриття суті курсової роботи, розміщують після тексту реферату.

Перелік ключових слів містить від 5 до 10 слів (словосполучень) надрукованих великими літерами в називному відмінку в рядок через коми (*Додаток Г*).

**Зміст** подають на початку курсової роботи. Він містить назви розділів, підрозділів та пунктів із зазначенням початкових сторінок, зокрема вступу, висновків, списку використаних джерел, додатків. Назви розділів, підрозділів та пунктів повинні бути стислими і зрозумілими, літературно грамотними, пов'язаними з назвою роботи. Зразок оформлення змісту курсової роботи подається у *Додатку Е*.

**Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів** може бути поданий в курсовій роботі у вигляді окремого списку, розміщеного перед вступом, в тому випадку, коли вжита специфічна термінологія, використані маловідомі скорочення, символи, позначення тощо. Перелік друкується двома колонками: зліва за абеткою наводять, наприклад, скорочення, справа – їх детальне розшифрування (*Додаток Д*).

Якщо в роботі спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення і таке інше повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

**Вступ** є найважливішою частиною роботи і тому викликає складність при його написанні. У вступі слід коротко викласти оцінку сучасного стану наукової проблеми, новизну та актуальність досліджуваної теми, сформулювати актуальність, зв'язок з науковими програмами, планами, а також мету та завдання роботи, об'єкт і предмет дослідження, обрані методи, розкрити сутність даної роботи та значущість отриманих результатів, зазначити які науковці досліджували дану проблему та до думки яких ви приєднуєтесь. За обсягом він не повинен перевищувати 10% усього дослідження (3 сторінки).

### **Методика написання вступу**

Розпочинати вступ варто стислим розкриттям сутності і стану наукової проблеми, її значимістю, у тому числі і для автора роботи та обґрунтуванням необхідності проведення роботи.

Далі подається загальна характеристика роботи в нижче поданій послідовності.

**Актуальність теми.** На основі стислого аналізу вивчення історії питання необхідно висловити свою думку з досліджуваної проблеми, обґрунтувати актуальність та доцільність роботи як для теорії, так і для практики правотворчої діяльності.

При з'ясуванні об'єкта, предмета і мети дослідження необхідно зважати на те, що між ними і темою курсової роботи є система логічної ув'язки.

**Об'єкт дослідження** – це вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує для дослідження джерелом інформації або явище, процес, який породжує проблему і прагне вивчення. Об'єкт володіє безкінечними властивостями і зв'язками. Тому прийнято виділяти ще й предмет дослідження, який міститься в межах об'єкта.

**Предмет дослідження** – це лише суттєві зв'язки та відношення, властивості, аспекти, функції, які є визначальними для даного дослідження.

**Мета дослідження** пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також його кінцевим результатом і шляхами його дослідження, вона співпадає з формулюванням теми. Найбільш відомими є такі формулювання: «теоретично обґрунтувати й перевірити на практиці...», «сформулювати концепцію...» і т.п.

**Завдання.** Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно визначити послідовне виконання відповідних завдань:

- вирішення та обґрунтування теоретичних питань проблеми дослідження;
- всебічне вивчення практики з даної проблеми. Накопичення даних, аналіз і систематизація їх;
- обґрунтування системи заходів щодо вирішення проблеми, розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження в практиці.

**Методи дослідження.** Коротко і змістовно визначається, що саме досліджувалось тим чи іншим методом.

Перш ніж приступити до реалізації наукового дослідження необхідно ознайомитись з методологією та методами наукової роботи. Тут важливе все: методика вибору проблеми та теми дослідження, збір та систематизація фактів, історія розвитку проблеми, в основі якої лежить задум (ідея) дослідника. У філософському визначенні ідея – це продукт людського мислення, форма відображення дійсності, в ній міститься усвідомлення мети пізнання, перспектив дослідження та його практичне значення. Ідеї

народжуються з практики спостереження навколишнього світу і потреб життя.

**Методологія юридичної науки** – це а) система підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також б) вчення (теорія) про їх використання при вивченні державно-правових явищ.

До складу цієї методології, зокрема, входять:

✓ **Філософсько-світоглядні підходи** (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей і можливості їх пізнання, здобуття істинних знань щодо них).

✓ **Загальнонаукові методи**, тобто такі, які використовуються в усіх або у більшості наук (наприклад, структурний, функціональний методи, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури, скажімо, аналіз, синтез та ін.).

✓ **Групові методи**, тобто такі, які застосовуються лише у певній групі наук, наприклад, тільки у суспільнознавстві (скажімо, метод конкретно-соціологічного дослідження).

✓ **Спеціальні методи**, тобто такі, які прийнятні для дослідження предмету лише однієї науки (наприклад, у юриспруденції – це способи уясування (тлумачення) норм права, своєрідні прийоми узагальнення юридичної практики).

Структуру методології та техніки наукових досліджень можна побачити у *Додатку Ж*.

В **основній частині** курсової роботи, поділеній на окремі розділи, викладають зміст теми дослідження. В кожному розділі повинна бути завершеність змісту, головна ідея, а також тези підтверджені фактами, думками різних авторів, результатами анкетування, експерименту, аналітичних даних практичного досвіду. Думки мають бути пов'язані між собою логічно, увесь текст має бути підпорядкований одній головній ідеї. Кожний висновок повинен логічно підкріпляти попередній, один доказ впливати з іншого. Інакше текст втратить свою єдність. До кожного розділу роботи необхідно зробити висновки, а по закінченні роботи – формулюються загальні висновки до всієї роботи в цілому.

**Висновки.** Завершальною та особливо важливою частиною курсової роботи є висновки, де слід продемонструвати результати дослідження, ступінь реалізації поставленої мети та завдань. Висновки розміщують безпосередньо після викладення суті курсової роботи, починаючи з нової сторінки. **За обсягом висновки повинні бути 3-5 сторінок.**

Без висновків та пропозицій дослідження немає ніякого сенсу, тому потрібно поставитись до нього дуже відповідально. У висновках проводиться синтез усіх отриманих результатів дослідження (з урахуванням світових тенденцій вирішення поставленої задачі, можливі галузі використання

результатів роботи) та їхнє співвідношення із загальною метою та завданнями курсової роботи.

У висновках з огляду на поставлену мету і завдання дослідження викладають оцінки наукових та практичних результатів. Далі формулюють пропозиції та рекомендації щодо наукового та практичного використання цих результатів. У висновках необхідно наголосити на якісних та кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів. На підставі отриманих висновків у курсовій роботі можуть надаватися рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів. У рекомендаціях визначають необхідні, на думку автора, подальші дослідження проблеми; подають пропозиції щодо ефективного використання результатів дослідження (наприклад, щодо внесення змін та доповнень до чинного законодавства, розробки проектів нових нормативних актів тощо)<sup>1</sup>.

**Висновки необхідно розділити на підпункти** у вигляді послідовно пронумерованих абзаців. При цьому кожен абзац має містити окремий завершений логічний висновок чи рекомендацію. В першому пункті висновків коротко оцінюють стан проблеми, якій присвячена робота. У висновках формулюється наукова проблема, що вельми тісно пов'язується з назвою курсової роботи і основними науковими положеннями, що захищаються в роботі.

**Будь-які бібліографічні посилання у висновках недоречні; подається виключно авторський текст.**

Висновки – це короткий виклад отриманих наукових результатів, що формуються за сутністю поставленої проблеми відповідно до поставленої мети і завдань. Тут дається стисла характеристика питання, методи вирішення поставлених питань, їх практичний аналіз, наголошується на кількісних і якісних результатах дослідження, обґрунтовується їх достовірність. Проте висновки не повинні бути перевантажені цифровими даними або містити додатковий матеріал. Допомогти сформулювати адекватні висновки, охопивши все проведене дослідження, може їх виклад на основі звернення до поставлених завдань, констатуючи стан їх виконання шляхом використання термінів: доведено, встановлено, розкрито, обґрунтовано, запропоновано тощо. Саме у висновках повинно відображатися прирощення наукових знань порівняно з їх станом на початку дослідження. Висновки можуть включати теоретичні і практичні пропозиції, які підвищують цінність проведеного дослідження. Зміст висновків відтворює сутність і новизну викладеного, проте слід уникати дослівного дублювання висновків і пунктів новизни<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Методичні рекомендації щодо написання, змісту та оформлення магістерських дисертацій зі спеціальності 081 “Право” / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. В. В. Іщенко. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 43 с.

<sup>2</sup> Бодров В. Г., Лазебник Л. Л., Онишко С. В., Рижко В. А., Шевчук О. А. Методологічне та інструментальне забезпечення наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Шевчука. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 324 с.

## Перелік посилань та порядок їх оформлення

Перелік джерел, на які є посилання в основній частині курсової роботи наводять у кінці тексту, починаючи з нової сторінки. У відповідних місцях тексту мають бути посилання.

Бібліографічні описи в списку використаних джерел подають у порядку, за яким вони вперше згадуються в тексті. Порядкові номери описів у списку є посиланнями в тексті (номерні посилання).

Бібліографічні описи посилань у списку використаних джерел наводять відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи.

Посилання в тексті курсової роботи на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад, [1, с. 5].

### *Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у курсовій роботі*

<b>Характеристик а джерела</b>	<b>Приклад оформлення</b>
Книги:  Один автор	<ol style="list-style-type: none"><li>1. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.</li><li>2. Nalyvaiko L. R. State System Guarantees: Theoretical and Legal Characteristics: collective monograph: The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 131-150.</li><li>3. Шемшученко Ю. С. Проблеми теорії конституційного права України. Київ: Парламентське вид-во, 2013. 616 с.</li></ol>
Два автори	<ol style="list-style-type: none"><li>1. Nalyvaiko L. R., Hrytsai I. O. Gender Budgeting as a Means of Ensuring the Gender Equality Principle: collective monograph: Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. Volume 1. P. 237-255.</li><li>2. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.</li></ol>
Три автори	<ol style="list-style-type: none"><li>1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. Дніпро: Дніпр. держ. унів. внутр. справ, 2020. 312 с.</li><li>2. Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.</li></ol>

Чотири автори	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Наливайко Л. Р., Наливайко О. І., Рибалкін А. О., Чепік-Трегубенко О. С. Бібліографічний покажчик для написання наукових робіт з навчальної дисципліни «Теорія та практика правозастосування» (для студентів юридичного факультету та Навчально-наукового інституту заочного навчання та підвищення кваліфікації): навч. посіб. / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 172 с.</li> <li>2. Наливайко Л. Р., Кузьменко В. В., Талдикін О. В., Головіна О. В. Компаративістський аналіз традиційної та класичної логіки: навч. посіб. Дніпро: Біла К.О., 2019. 158 с.</li> </ol>
П'ять і більше авторів	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Гудим І. В., Лук'яненко Т. В., Обушко В. В., Чепік-Трегубенко О. С. Практикум з Конституційного права: навч. посіб. / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпр. держ. унів. внутр. справ, 2020. 800 с.</li> <li>2. Наливайко Л. Р., Голобутовський Р. З., Звягіна Е. В., Кузьміна І. С., Наливайко О. І., Чепік-Трегубенко О. С. Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. посіб. / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 316 с.</li> </ol>
Без автора (на початку джерела)	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 296 с.</li> <li>2. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / [Ю. Г. Барабаш та ін.]. 4-те вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2017. 369 с.</li> </ol>
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Забезпечення принципу гендерної рівності на місцевому рівні в Україні: проблеми теорії та практики / Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, лінгвістичні та культурологічні засади: кол. моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. С. 72-113.</li> <li>2. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Інститут конституційної скарги: зарубіжна практика, вітчизняний досвід та перспективи. <i>Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ</i>. 2020. № 2. С. 7-15.</li> </ol>

Матеріали конференцій, з'їздів	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Nalyvayko L. National Security Policy: the Experience of Ukraine and Foreign Countries. <i>International and national security: theoretical and applied aspects: Theses of the IV-th International. scientificpractical conference</i>, Dnipro, March 13, 2020. Dnipro: Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. P. 18-20.</li> <li>2. Наливайко Л. Принцип відкритості та прозорості діяльності Національної поліції України як чинник демократичного розвитку. <i>Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 27 січня 2017 р.</i> Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 74-76.</li> </ol>
Дисертації	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.</li> <li>2. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 180 с.</li> </ol>
Автореферати дисертацій	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 40 с.</li> <li>2. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 16 с.</li> </ol>
Багатотомний документ	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.</li> <li>2. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.</li> </ol>
Словники	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.</li> <li>2. Шемшученко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.</li> <li>3. Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.</li> </ol>



Законодавчі та нормативні документи	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Конституція України від 28 червня 1996 р. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2019. № 38. Ст. 160.).</li> <li>2. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 1998. № 29. Ст. 191.</li> </ol>
Електронні ресурси	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. URL: <a href="http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011">http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011</a></li> <li>2. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О.С., Єнін М. Н. Соціальна система / Велика українська енциклопедія. URL: <a href="https://vue.gov.ua/Соціальна_система">https://vue.gov.ua/Соціальна_система</a></li> </ol>

#### Примітки:

1. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

2. Опис складається з елементів, які поділяються на обов'язкові та факультативні. У бібліографічному описі можуть бути тільки обов'язкові чи обов'язкові та факультативні елементи. Обов'язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі.

Проміжки між знаками та елементами опису є обов'язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної і приписаної пунктуації.

До **додатків** доцільно включати допоміжний матеріал необхідний для повноти сприйняття роботи, зокрема:

- ілюстрації або таблиці;
- матеріали, які через великий обсяг, специфіку викладення або форму подання не можуть бути віднесені до основної частини (оригінали фотографій; проміжні математичні докази, розрахунки; протоколи випробувань; методики, опис розроблених комп'ютерних програм тощо).

Додатки дозволяють проілюструвати хід експериментальної роботи.

По завершенні курсової роботи необхідно ще раз перевірити рівень підготовки за наступною схемою самоперевірки виконаної курсової роботи.

# НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

## ДСТУ 8302:2015 «ІНФОРМАЦІЯ ТА ДОКУМЕНТАЦІЯ. БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРАВИЛА СКЛАДАННЯ»

### 1 СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

1.1 Цей стандарт установлює основні види бібліографічних посилань, загальні положення щодо їхнього складу й структури, а також правила складання та розміщування в документах (виданнях, депонованих документах тощо).

1.2 Стандарт поширюється на бібліографічні посилання в опублікованих і неопублікованих документах незалежно від носія інформації.

1.3 Стандарт призначено авторам творів, видавцям, фахівцям редакцій засобів масової інформації, інформаційних центрів тощо.

### 2 НОРМАТИВНІ ПОСИЛАННЯ

У цьому стандарті є посилання на такі нормативні документи:

ДСТУ 2732:2004 Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять

ДСТУ 3017:2015 Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять

ДСТУ 3582:2013 Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень в українській мові. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ)

ДСТУ 6095:2009 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Правила скорочення заголовків і слів у заголовках публікацій (ГОСТ 7.88-2003, MOD)

ДСТУ 7093:2009 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11-2004, MOD; ISO 832:1994, MOD)

ДСТУ 7157:2010 Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості

ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1-2003, IDT)

ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80-2000, IDT).

ГОСТ 7.0-84 Система стандартів по інформації, бібліотечному і видавничому делу. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічна діяльність. Основні терміни та визначення)

ГОСТ 7.12-93 Система стандартів по інформації, бібліотечному і видавничому делу. Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Скорочення слів російською мовою. Загальні вимоги та правила).

### **3 ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ**

У тексті стандарту використано терміни, які встановлено в ДСТУ 2732, ДСТУ 3017, ГОСТ 7.0 та наведені в ДСТУ 7157 і ДСТУ ГОСТ 7.80, а також вжито зазначені нижче терміни та визначення означених ними понять:

#### **3.1 бібліографічне посилання**

Сукупність бібліографічних відомостей про цитований, розглядуваний або згадуваний у тексті документа інший документ, що є необхідними й достатніми для його загальної характеристики, ідентифікування та пошуку

#### **3.2 об'єкт бібліографічного посилання**

Усі види опублікованих і неопублікованих документів, їхні окремі складники або групи документів на будь-яких носіях інформації

#### **3.3 знак виноски**

Умовна позначка у вигляді арабських цифр (порядкових номерів), літер чи астериска (зірочки), що використовують для пов'язування підрядкових і позатекстових бібліографічних посилань з частиною основного тексту документа

#### **3.4 електронний ресурс віддаленого доступу**

Електронний ресурс, що має електронну адресу, потенційно доступний через глобальні телекомунікаційні мережі (зокрема Інтернет) необмеженому колу користувачів

#### **3.5 електронний ресурс локального доступу**

Електронний ресурс, що має вихідні відомості, розміщений на електронному носіїві, призначеному для використання в режимі прямого доступу.

### **4 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

4.1 Бібліографічне посилання призначено для ідентифікування, загальної характеристики та пошуку документа, що є об'єктом бібліографічного посилання (далі — об'єкт посилання).

4.2 Об'єктами посилання можуть бути всі види опублікованих чи неопублікованих документів або їхні складники на будь-яких носіях інформації (зокрема в телекомунікаційних мережах).

4.3 Види бібліографічних посилань, правила та особливості їхнього складання й подання в документі наведено в розділах 5-8.

4.4 Елементи бібліографічного запису (заголовки і бібліографічний опис) та знаки пунктуації в бібліографічному посиланні, незалежно від його призначення та виду, подають згідно з ДСТУ ГОСТ 7.80 і ДСТУ ГОСТ 7.1 з урахуванням таких особливостей:

— у заголовку бібліографічного запису подають відомості про одного, двох чи трьох авторів, при цьому імена цих авторів у бібліографічному описі у відомостях про відповідальність (за навскісною рисою) не повторюють;

— за потреби у заголовку бібліографічного запису позатекстового посилання можна зазначати більше ніж три імені авторів;

— замість знака «крапка й тире» («. —»), який розділяє зони бібліографічного опису, в бібліографічному посиланні рекомендовано застосовувати знак «крапка» (при цьому в межах одного документа застосування в бібліографічних посиланнях розділових знаків уніфікують);

— відомості, запозичені не з титульної сторінки документа, дозволено не брати у квадратні дужки;

— після назви дозволено не зазначати загального позначення матеріалу («Текст», «Електронний ресурс», «Карти», «Ноти» тощо — перелік згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1);

— у складі вихідних даних дозволено не подавати найменування (ім'я) видавця;

— у складі відомостей про фізичну характеристику документа можна зазначати або його загальний обсяг (наприклад: 285 с.), або номер сторінки, на якій подано об'єкт посилання (наприклад: С. 19);

— дозволено не наводити відомостей про серію та Міжнародний стандартний номер (ISBN, ISMN, ISSN).

4.5 В усіх елементах бібліографічного опису (за винятком основної назви документа й відомостей, що належать до назви та містять одне слово) дозволено скорочувати окремі слова та словосполучення згідно з ДСТУ 3582, ДСТУ 6095, ДСТУ 7093, ГОСТ 7.12.

4.6 Якщо текст цитовано не за першоджерелом, то на початку підрядкового бібліографічного посилання наводять пояснювальні слова: «Наведено за:», «Цит. за:» («Цитовано за») і зазначають джерело, з якого запозичено текст.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

\*Цит. за: Грушевський М. С. Історія України — Руси. Київ, 1995. Т. 2. С. 72.

4.7 Підрядкові та позатекстові бібліографічні посилання пов'язують із текстом документа за допомогою знаків виноски: арабських цифр, літер, астериска (зірочки).

4.8 Відомості про згадуваний документ, опублікований іншою мовою, у бібліографічних посиланнях наводять мовою оригіналу.

4.9 У внутрішньотекстовому та підрядковому бібліографічному посиланнях на складник документа (наприклад, статтю з журналу, збірника)

дозволено зазначати бібліографічні відомості тільки про ідентифікувальний документ і номер сторінки — за наявності в його тексті відомостей про автора (якщо він є) та назву.

*Приклад*

У тексті: У статті Добровольської В. «Діяльність органів управління культурою як об'єкт керування документацією» подано таке визначення: ... 1.

*У підрядковому посиланні:*

1 Вісник Книжкової палати. 2012. № 4. С. 18—20.

4.9.1 У бібліографічних посиланнях на складник документа у формі аналітичного бібліографічного опису розділовий знак «дві навскісні риски» («//») можна замінювати крапкою, а відомості про документ (його назву), в якому розміщено складник, виділяти шрифтом (наприклад, курсивом).

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

4 Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347. Освіта. 2002. 24 квіт. С. 2-4.

## **5 ВИДИ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ТА ПРАВИЛА ЇХНЬОГО СКЛАДАННЯ**

5.1 Бібліографічні посилання розрізняють залежно від складу елементів бібліографічного запису, місця розташування в документі, повторності наведення та вмісту бібліографічних записів.

5.1.1 За складом елементів бібліографічного запису розрізняють повне та коротке бібліографічне посилання.

5.1.1.1 Повне бібліографічне посилання містить усі обов'язкові елементи, що використовують для загальної характеристики, ідентифікування й пошуку об'єкта посилання.

5.1.1.2 Коротке бібліографічне посилання містить частину обов'язкових елементів, які використовують тільки для пошуку об'єкта посилання.

5.1.2 За місцем розташування в документі розрізняють такі бібліографічні посилання (відповідно до 5.2, 5.3, 5.4):

— внутрішньотекстове;

— підрядкове;

— позатекстове.

5.1.3 За повторністю наведення посилань на один і той самий об'єкт розрізняють первинне та повторне бібліографічне посилання (відповідно до 5.5).

5.1.4 За вмістом бібліографічних записів може бути комплексне бібліографічне посилання (відповідно до розділу 6).

5.2 Внутрішньотекстове бібліографічне посилання

5.2.1 Внутрішньотекстове бібліографічне посилання застосовують, якщо значну частину відомостей про об'єкт посилання внесено до тексту документа.

Внутрішньотекстове бібліографічне посилання використовують для зручнішого читання тексту, кращого його сприйняття та заощадження місця у невеликих за обсягом документах.

5.2.1.1 Внутрішньотекстове бібліографічне посилання розміщують безпосередньо в тексті документа.

5.2.2 Внутрішньотекстове бібліографічне посилання може містити такі елементи:

- заголовок бібліографічного запису (ім'я автора);
- основну назву документа;
- відомості про відповідальність (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);
- відомості про повторність видання (містять інформацію про зміни й особливості цього видання відносно попереднього);
- вихідні дані (містять відомості про місце видання (випуску), видавця та рік випуску документа);
- позначення та порядковий номер тому, номера чи випуску документа, якщо є посилання на твір або публікації з багаточастинного (багатотомного чи серіального) документа;
- відомості про обсяг (кількість сторінок) документа (у разі посилання на нього загалом);
- назву документа (журналу, збірника, газети тощо), в якому опубліковано об'єкт посилання (наприклад, статтю);
- відомості про місцезнаходження об'єкта посилання — номер сторінки в документі (у разі посилання на його частину);
- примітки (у посиланні на електронний ресурс, депоновану наукову роботу тощо).

5.2.3 Внутрішньотекстове бібліографічне посилання подають у круглих дужках.

5.2.4 Знак «крапка й тире» («. — «) у внутрішньотекстовому бібліографічному посиланні замінюють знаком «крапка».

5.2.5 Внутрішньотекстове посилання може бути у повній або короткій формі (якщо частину відомостей про джерело цитування подано в тексті). Рекомендовано складати внутрішньотекстове бібліографічне посилання в короткій формі.

#### *Приклади*

- (Вступ до медичної геології. Київ, 2011. Т. 2. С. 422);
- (Бібліотечна планета. 2012. № 2. С. 36—37);
- (Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2012. С. 167);
- (Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку. Київ, 2010. 268 с.); (Книжкова палата України : сайт. URL: <http://www.ukrbook.net>).

#### 5.3 Підрядкове бібліографічне посилання

5.3.1 Підрядкове бібліографічне посилання на джерела інформації використовують за умов, якщо всередині тексту документа його розмістити

неможливо або небажано, щоб не переобтяжувати текст та не ускладнювати його читання.

5.3.1.1 Підрядкове бібліографічне посилання розміщують як примітку в нижній частині сторінки (полоси набору), відмежовуючи від основного тексту горизонтальною рисою.

5.3.2 Підрядкове бібліографічне посилання пов'язують із текстом документа за допомогою знаків виноски, які подають на верхній лінії шрифту після відповідного фрагмента в тексті (наприклад: Текст 29) та перед підрядковим посиланням (наприклад: 29 Посилання).

Знаки виноски відокремлюють від тексту проміжком.

5.3.3 Під час нумерування кількох підрядкових бібліографічних посилань можна застосовувати наскрізне нумерування в межах усього документа чи в межах його окремої глави (розділу, частини тощо) або нумерування в межах певної сторінки тексту (арабськими цифрами).

5.3.4 Підрядкове бібліографічне посилання може містити такі елементи:

- заголовок бібліографічного запису (ім'я автора);
- основну назву документа;
- відомості, що належать до назви (пояснюють і доповнюють її);
- відомості про відповідальність (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);
- відомості про повторність видання (містять інформацію про зміни й особливості цього видання відносно попереднього);
- вихідні дані (містять відомості про місце видання (випуску), видавця та рік випуску документа);
- позначення та порядковий номер тому, номера чи випуску документа, якщо є посилання на твір або публікації з багаточастинного (багатотомного чи серіального) документа;
- відомості про обсяг (кількість сторінок) документа (у разі посилання на нього загалом);
- назву документа (журналу, збірника, газети тощо), в якому опубліковано об'єкт посилання (наприклад, статтю);
- відомості про місцезнаходження об'єкта посилання — номер сторінки в документі (у разі посилання на його частину);
- примітки (у посиланні на електронний ресурс, депоновану наукову роботу тощо).

5.3.5 Підрядкове бібліографічне посилання можна наводити у повній або короткій формі. Коротку форму застосовують, якщо частину відомостей про джерело цитування подано в тексті.

*Приклади*

*Повна форма*

2 Україна в цифрах. 2007 : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. Київ: Консультант, 2008. С. 185-191.

5 Петрик О. І. Шлях до цінової стабільності: світовий досвід і перспективи для України : монографія / відп. ред. В. М. Геєць. Київ : УБС НБУ, 2008. С. 302-310.

*Коротка форма*

2 Україна в цифрах. 2007. Київ, 2008. С. 185-191.

5 Петрик О. І. Шлях до цінової стабільності: світовий досвід і перспективи для України. Київ, 2008. С. 302-310.

5.3.6 У підрядковому бібліографічному посиланні на електронний ресурс віддаленого доступу за наявності в тексті бібліографічних відомостей, що його ідентифікують, дозволено зазначати тільки електронну адресу, використовуючи замість слів «Режим доступу» аббревіатуру «URI» або «URL» (відповідно до 7.4.4.3).

*Приклад*

У тексті:

Маніфест ІФЛА про Internet : прийнято Сесією Ради ІФЛА 23 серпня 2002 р. / пер. з англ. В. С. Пашкова\*

У підрядковому посиланні:

\*URL: <http://archive.ifla.org/III/misc/im-ua.pdf> (дата звернення: 15.09.2002).

5.4 Позатекстове бібліографічне посилання

5.4.1 Позатекстове бібліографічне посилання використовують переважно у наукових виданнях у разі багаторазових посилань на одні й ті самі документи задля уникнення повторного подання однакових бібліографічних записів або через їхню велику кількість, або за браком місця для підрядкових посилань.

5.4.1.1 Позатекстові бібліографічні посилання нумерують у межах усього документа або в межах окремих глав, розділів, частин тощо, застосовуючи наскрізне нумерування (арабськими цифрами).

5.4.1.2 Позатекстові бібліографічні посилання наводять як перелік бібліографічних записів і розміщують наприкінці основного тексту (або після заключної статті, післямови, коментарів — за їх наявності) документа або його складника (зазначаючи, наприклад, «Список бібліографічних посилань»).

5.4.2 Сукупність позатекстових бібліографічних посилань, оформлених як перелік бібліографічних записів, не можна вважати бібліографічним списком (списком використаної літератури) чи покажчиком, що мають самостійне значення як бібліографічні посібники.

Проте текст документа можна пов'язувати знаками виноски з бібліографічним списком використаної літератури.

5.4.3 У позатекстовому бібліографічному посиланні повторюють бібліографічні відомості про об'єкт посилання, який згадано в тексті документа.



### *Приклад*

#### *У тексті:*

«... про що зазначено у Законі України «Про видавничу справу»<sup>4</sup>».

#### *У позатекстовому посиланні:*

4. Про видавничу справу : Закон України за станом на 20 берез. 2004 р. / Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 17, [3] с. (Закони України).

5.4.4 Позатекстове бібліографічне посилання може містити такі елементи:

- заголовок бібліографічного запису (ім'я автора);
- основну назву документа;
- відомості, що належать до назви (пояснюють і доповнюють її);
- відомості про відповідальність (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);
- відомості про повторність видання (містять інформацію про зміни й особливості цього видання відносно попереднього);
- вихідні дані (містять відомості про місце видання (випуску), видавця та рік випуску документа);
- позначення та порядковий номер тому, номера або випуску, якщо є посилання на твір або публікації з багаточастинного (багатотомного чи серіального) документа;
- відомості про обсяг (кількість сторінок) документа (у разі посилання на нього загалом);
- назву документа (журналу, збірника, газети тощо), в якому опубліковано об'єкт посилання (наприклад, статтю);
- відомості про місцезнаходження об'єкта посилання — номер сторінки в документі (у разі посилання на його частину);
- примітки (у посиланні на електронний ресурс, депоновану наукову роботу тощо).

5.4.5 Позатекстове бібліографічне посилання пов'язують із фрагментом тексту документа, до якого воно належить, за допомогою знаків виноски, які або виносять на верхню лінію шрифту після відповідного тексту та перед позатекстовим посиланням, або складають в одну лінію зі шрифтом основного тексту (у квадратних дужках у тексті та без дужок перед позатекстовим посиланням).

### *Приклад 1*

#### *У тексті:*

Правила банківського кредитування підприємств державної форми власності викладено у навчальному посібнику «Кредитування та ризику» (автори Денисенко М. П., Догмачов В. М., Кабанов В. Г.)<sup>35</sup>.

#### *У позатекстовому посиланні:*

35 Денисенко М. П., Догмачов В. М., Кабанов В. Г. Кредитування та ризику : навч. посіб. Київ, 2008. 213 с.

## *Приклад 2*

### *У тексті:*

Правила банківського кредитування підприємств державної форми власності викладено у навчальному посібнику «Кредитування та ризики» (автори Денисенко М. П., Догмачов В. М., Кабанов В. Г.) [35].

### *У позатекстовому посиланні:*

35. Денисенко М. П., Догмачов В. М., Кабанов В. Г. Кредитування та ризики : навч. посіб. Київ, 2008. 213 с.

5.4.6 Якщо в тексті згадують конкретну частину тексту документа, після неї можна зазначати (у квадратних дужках) порядковий номер позатекстового бібліографічного посилання та сторінку, на якій подано цей об'єкт посилання. Між поданими відомостями проставляють знак «кома».

### *Приклади*

#### *У тексті:*

[2, с. 28]; [2, с. 154].

#### *У позатекстовому посиланні:*

2. Нагайчук Н. Г. Фінанси страхових компаній: навч. посіб. Київ : УБС НБУ, 2010. 527 с.

5.4.6.1 Якщо у позатекстовому посиланні бібліографічні записи не нумеровано, в тексті (у квадратних дужках) після згадування подають відомості, що є достатніми для ідентифікування об'єкта посилання (ім'я автора, назва документа тощо).

5.4.6.1.1 Якщо посилання в тексті подають на документ, авторами якого є одна, дві чи три особи, у квадратних дужках зазначають їхні прізвища, розділяючи знаком «кома».

### *Приклад*

#### *У тексті:*

[Кушнарченко, Удалова].

#### *У позатекстовому посиланні:*

Кушнарченко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 223 с.

5.4.6.1.2 Якщо посилання в тексті подають на документ, авторами якого є чотири та більше осіб, у квадратних дужках зазначають тільки його назву.

### *Приклад*

#### *У тексті:*

[Управління персоналом в умовах економіки знань].

#### *У позатекстовому посиланні:*

Управління персоналом в умовах економіки знань : монографія / Азаренкова Г. М. та ін. Київ, 2011. 406 с.

5.4.6.2 Якщо в тексті є посилання на таку саму книгу того самого автора, але видану в іншому році, після прізвища автора зазначають відомості про рік її виходу у світ та сторінки, на яких подано об'єкти посилань, розділяючи ці відомості знаком «кома».

### *Приклади*

[Іванченко, 1995, с. 52];

[Іванченко, 2009, с. 38].

5.4.6.3 Дозволено у посиланні в тексті скорочувати довгі назви документів, позначаючи останні видалені слова назви знаком «три крапки».

### *Приклад*

*У тексті:*

[Розвиток обліково-аналітичних ... , с. 85].

*У позатекстовому посиланні:*

Розвиток обліково-аналітичних систем суб'єктів господарювання в Україні : монографія / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2010. 447 с.

5.4.6.4 Якщо об'єктом позатекстового бібліографічного посилання є багаточастинний документ, у посиланні в тексті потрібно зазначити номер тому (частини) або випуску видання.

### *Приклад*

*У тексті:*

[Ушинський, т. 1, с. 192-193].

*У позатекстовому посиланні:*

Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : вибр. твори. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 480 с.

5.4.6.5 Якщо у посиланні в тексті наведено відомості про кілька об'єктів посилань, їх відділяють один від одного знаком «крапка з комою».

### *Приклад*

[Вовчак, 2011; Зубець, 2012]; [3, с. 18; 2, с. 45].

## 5.5 Повторне бібліографічне посилання

5.5.1 Повторне бібліографічне посилання на один і той самий документ або його частину, або групу документів наводять у скороченій формі за умови, що всі потрібні для ідентифікування та пошуку цього документа бібліографічні відомості зазначено у первинному посиланні на нього.

5.5.1.1 Повторне бібліографічне посилання може бути внутрішньотекстовим, підрядковим і позатекстовим.

5.5.1.2 До повторного бібліографічного посилання дозволено долучати елементи, що не увійшли до складу первинного бібліографічного посилання, однак є потрібними для ідентифікування документа.

5.5.2 У повторному бібліографічному посиланні на документ, авторами якого є одна, дві або три особи, подають заголовок бібліографічного запису, основну назву та номер сторінки.

### *Приклади*

*Внутрішньотекстове посилання*

*Первинне:*

(Копиленко О. Л. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. Київ, 2010. 692 с.).

*Повторне:*

(Копиленко О. Л. Законотворчий процес. С. 292).

*Підрядкове посилання*

*Первинне:*

1 Захара І. Лекції з історії філософії. Вид. 2-ге. Львів, 1997. 322 с.

*Повторне:*

3 Захара І. Лекції з історії філософії. С. 86.

5.5.2.1 У повторному бібліографічному посиланні на документ, авторами якого є чотири та більше осіб, подають основну назву та номер сторінки.

*Приклади*

*Внутрішньотекстове посилання*

*Первинне:*

(Аналіз інвестиційних проектів / Череп А. В. та ін. Київ, 2011. 259 с.).

*Повторне:*

(Аналіз інвестиційних проектів. С. 18).

*Позатекстове посилання*

*Первинне:*

8. Фінанси суднобудівних підприємств : монографія / І. А. Воробйова та ін. Миколаїв, 2012. 232 с.

*Повторне:*

15. Фінанси суднобудівних підприємств. С. 158.

5.5.3 У повторному бібліографічному посиланні дозволено застосовувати скорочування довгих назв, позначаючи видалені останні слова назви знаком «три крапки».

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

*Первинне:*

13. Правова основа діяльності органів державної влади / упоряд. Любченко П. М. Харків, 2010. 303 с.

*Повторне:*

20. Правова основа діяльності ... . С. 290.

5.5.4

У повторному бібліографічному посиланні на багатотомний документ, авторами якого є одна, дві або три особи, подають заголовок бібліографічного запису, основну назву (або тільки основну назву, якщо заголовка немає), номер тому, сторінки.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

*Первинне:*

3 Франко І. Твори : у 50 т. Т. 45. Київ, 1986. 480 с.

*Повторне:*

5 Франко І. Твори : у 50 т. Т. 45. С. 300.

5.5.5

У повторному бібліографічному посиланні на серіальний документ, яке подають безпосередньо за первинним бібліографічним посиланням,

зазначають його основну назву, а також ті відомості, що відрізняються від відомостей у первинному посиланні — рік, номер (у періодичному виданні), випуск (у продовжуваному виданні), число, місяць (у газетах), а також номер сторінки.

*Приклад*

*Внутрішньотекстове посилання*

*Первинне:*

(Вісн. прокуратури. Київ, 2011. Вип. 4. 128 с.).

*Повторне:*

(Вісн. прокуратури. 2012. Вип. 1. С. 10).

5.5.6 Повторне бібліографічне посилання на публікації в серіальному документі складають відповідно до 5.5.2, 5.5.2.1, 5.5.3.

5.5.7 У повторному бібліографічному посиланні на патентний документ подають позначення виду документа, його номер, назву країни, що видала цей документ, та сторінку, на якій розміщено об'єкт посилання в патентному документі.

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

*Первинне:*

8. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.

*Повторне:*

10. Пат. 76509 Україна. С. 3.

5.5.8 У повторному бібліографічному посиланні на нормативний документ зі стандартизації (стандарти з позначками ДСТУ, ДСТУ ГОСТ, ДСТУ ISO, СОУ тощо) подають його позначку, номер разом із роком затвердження та номер сторінки.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

*Первинне:*

2 ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. Київ, 2010. 16 с.

(Інформація та документація).

*Повторне:*

3 ДСТУ 7152:2010. С. 6.

5.5.9 Якщо первинне й повторне бібліографічні посилання на одну й ту саму сторінку (сторінки) документа розміщено одне за одним, текст повторного посилання замінюють словами «Там само» («Там же» — рос. мовою, «Ibid» — латин. мовою).

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

1 Танюк Л. С. Твори : у 60 т. Київ, 2011. Т. 18. С. 250-253.

2 Там само.

5.5.9.1 У повторному бібліографічному посиланні на іншу сторінку одного й того самого документа до слів «Там само» («Там же» або «Ibid») додають номер цієї сторінки.

*Приклад*

*Внутрішньотекстове посилання*

*Первинне:*

(Литвиненко Н. П. Тлумачний словник медичних термінів. Київ, 2010. С. 175).

*Повторне:*

(Там само. С. 92).

5.5.10 У повторному бібліографічному посиланні на багаточастинний документ, крім номера сторінки, зазначають номер тому (частини, випуску тощо).

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

*Первинне:*

13. Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. ; НАН історії України, Ін-т історії України. Київ : Наук, думка, 2005. Т. 9. С. 36-37.

*Повторне:*

14. Там само. Т. 7. С. 18.

5.5.11 Якщо у складі первинного та повторного бібліографічних посилань, наведених одне за одним, є аналітичні бібліографічні записи на різні публікації, які розміщено в одному й тому самому періодичному чи продовжуваному виданні, у повторному посиланні замість бібліографічних відомостей про цей документ, що збігаються з бібліографічними відомостями у первинному посиланні, наводять слова «Там само» («Там же» або «Ibid»).

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

*Первинне:*

5. Сенченко М. Чи вміємо ми читати? // Вісн. Книжкової палати. 2012. № 3. С. 3.

*Повторне:*

6. Афонін О. Українська книга 2011: рух по сходинках униз // Там само. С. 6-8.

5.5.12 Якщо у повторному бібліографічному посиланні, поданому не після первинного, є бібліографічний запис на один і той самий документ, створений одним, двома або трьома авторами, в ньому подають заголовок бібліографічного запису, а основну назву та наступні за нею повторювані елементи замінюють скороченими словами: «Зазнач. твір» («Зазначений твір»), «Цит. твір» («Цитований твір»), «Указ. соч.» («Указанное сочинение» — рос. мовою), «Цит. соч.» («Цитированное сочинение» — рос. мовою), «Op. cit.» («Opus citato» — латин. мовою).

У повторному бібліографічному посиланні на інший том (частину), іншу сторінку після цих слів зазначають номер цього тому (частини), цієї сторінки.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

*Первинне:*

2 Криворучко О. Ю. Сучасна архітектура : термінол. слов. / Нац. ун-т «Львів, політехніка». Львів, 2008. С. 87.

*Повторне:*

4 Криворучко О. Ю. Зазнач. твір. С. 59.

## **6 ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ КОМПЛЕКСНОГО БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОСИЛАННЯ**

6.1 Якщо в бібліографічному посиланні використано кілька об'єктів посилання, їх об'єднують в одне — комплексне бібліографічне посилання (далі — комплексне посилання).

6.2 У комплексному посиланні кілька об'єктів бібліографічного посилання подають в абетковому чи хронологічному порядку або за абеткою назв мов, тобто за принципом єдиної графічної основи — кириличної, латинської тощо, або кожною мовою окремо.

6.3 Комплексні посилання можуть бути внутрішньотекстовими, підрядковими, позатекстовими, а також можуть містити первинні та повторні посилання.

6.4 Бібліографічні посилання у складі комплексного посилання розділяють між собою знаком «крапка з комою».

6.5 Кожне з бібліографічних посилань у складі комплексного посилання оформлюють за загальними правилами, ураховуючи зазначені далі особливості.

6.5.1 Якщо кілька бібліографічних посилань у складі комплексного посилання мають ідентичні заголовки (один і той самий автор кількох праць), у другому й наступних посиланнях ці заголовки можна замінити словами: «Його ж», «її ж», «їх же» («Его же», «Ее же», «Их же» — рос. мовою або «Idem», «Eadem», «Ibidem» — латин. мовою).

*Приклад*

*Підрядкове комплексне посилання:*

Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ, 2011. С. 128 ; Його ж. Психологія і педагогіка вищої школи в запитаннях і відповідях : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ, 2011. С. 230.

6.5.2 Ідентичні заголовки у бібліографічних посиланнях у складі комплексного посилання можна не наводити. У цьому разі після заголовка в першому посиланні ставлять знак «двокрапка», а перед основною назвою наступного бібліографічного посилання проставляють його порядковий номер.

### *Приклад*

#### *Позатекстове комплексне посилання:*

27. Кузьмінський А. І.: 1) Методика навчання англійської мови в аспекті комунікативно-когнітивного підходу : навч.-метод. посіб. Черкаси, 2011. С. 31 ; 2) Моделювання професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інтеграції України в європейський освітній простір : навч. посіб. Черкаси, 2011. С. 78.

## **7 ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОСИЛАННЯ НА ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС**

7.1 Залежно від режиму доступу електронні ресурси поділяють на електронні ресурси локального та віддаленого доступу.

7.2 За видом інформації, призначеної для сприйняття, розрізняють такі електронні ресурси: електронні дані, електронні програми, електронні дані та програми.

7.3 Джерелами інформації для складання бібліографічного посилання на електронний ресурс є титульний екран, основне меню, програма, головна сторінка сайту чи порталу, що містять відомості про автора, назву, відповідальність, перевидання (версію), місце та рік видання. Основним джерелом інформації є титульний екран. За потреби використовують й інші джерела інформації: етикетку на фізичному носіїві електронного ресурсу, технічну та іншу супровідну документацію до нього або контейнер, коробку, конверт тощо (згідно з ДСТУ 7157).

7.4 Бібліографічне посилання складають як на електронні ресурси загалом (електронні документи, бази даних, портали чи сайти, веб-сторінки, форуми тощо), так і на їхні складники (розділи та частини електронних документів, порталів чи сайтів; публікації в електронних серіальних документах, повідомлення на форумах тощо) згідно з загальними правилами (відповідно до розділів 4-6) та з урахуванням зазначених далі особливостей.

7.4.1 Якщо є зміни в змісті електронного ресурсу — доповнено зміст або вилучено з нього певну інформацію, модифіковано мову програмування або операційної системи тощо, у бібліографічному посиланні наводять ці відомості, що крім слова «видання» (наприклад, «2-ге вид., доповнене»), можуть містити слова «версія» (наприклад, «Версія 3.1»), «рівень» (наприклад, «Тренувальний рівень»), «модифікація» (наприклад, «Третя модифікація»).

7.4.2 У бібліографічному посиланні після відомостей про відповідальність дозволено не подавати відомості про вид електронних даних чи програм, наприклад: електронні текстові дані (скорочено — електрон. текст. дані), електронні графічні дані (електрон. граф. дані), електронний журнал (електрон. журн.), електронні картографічні дані (електрон. картогр. дані), електронна пошукова програма (електрон. пошук. прогр.) тощо.

7.4.3 У бібліографічному посиланні на електронний ресурс локального доступу після вихідних даних подають відомості про кількість фізичних



одиниць (арабськими цифрами) та вид носія інформації (наприклад, електронний оптичний диск). У дужках можна подавати відомості про вид оптичного диска (CD-R, CD-RW, DVD-R тощо).

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

11 Кожухівський А. Д. Імітаційне моделювання систем масового обслуговування [Електронний ресурс] : практикум / Черкас, держ. технол. ун-т. Черкаси, 2009. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

7.4.4 У примітці до бібліографічного посилання на електронний ресурс подають відомості, необхідні й достатні для пошуку та характеристики технічних специфікацій цього електронного ресурсу, в такій послідовності:

- системні вимоги;
- відомості про доступ;
- дата оновлення документа або його частини;
- електронна адреса;
- дата звернення до документа.

7.4.4.1 Відомості про доступ до електронного ресурсу подають у бібліографічних посиланнях на документи з комп'ютерних мереж, а також із повнотекстових баз даних, доступ до яких здійснюють на договірній основі або за передплатою (наприклад, «ЛІГА-ЗАКОН», «Атлас Аналітика», «Нормативні акти України» тощо).

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

3. Про відзначення 150-річчя з дня народження видатного вченого Володимира Івановича Вернадського [Електронний ресурс] : проект постанови Верховної Ради України. Документ не було опубліковано. Доступ із інформ.-правової системи «ЛІГА-ЗАКОН».

7.4.4.2 Відомостям про дату (день, місяць, рік) останнього оновлення електронного ресурсу віддаленого доступу (його частини) передують слова «Дата оновлення». Ці відомості в бібліографічному посиланні наводять перед відомостями про режим доступу («URI», «URL»).

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

2 Берташ В. Пріоритети визначила громада // Голос України : електрон, версія газ. 2012. № 14 (5392). Дата оновлення: 04.08.2012. URL: <http://www.golos.com.ua/userfiles/file/040812/040812-u.pdf> (дата звернення: 06.08.2012).

7.4.4.3 Для позначення електронної адреси електронного ресурсу віддаленого доступу в примітці дозволено замість слів «Режим доступу» (чи «Доступ») або їхнього еквівалента іншою мовою (наприклад, «Available from») застосовувати аббревіатури «URI» (Uniform Resource Identifier — Уніфікований ідентифікатор ресурсу) або «URL» (Uniform Resource Locator — Уніфікований покажчик ресурсу).

7.4.4.3.1 Якщо електронний ресурс має унікальний ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier — Ідентифікатор цифрового об'єкта) або інший постійний ідентифікатор, замість електронної адреси цього ресурсу рекомендовано зазначати його ідентифікатор.

7.4.4.3.2 Інформацію про протокол доступу до електронного ресурсу (http, ftp тощо) та його електронну адресу наводять у форматі «URI» або «URL».

7.4.4.3.3 Довгу електронну адресу можна переносити на наступний рядок. У цьому разі останнім у першому рядку має бути знак «навискісна риска» («/»).

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

12 Біланюк О. П. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародного туризму в українсько-польських відносинах // Економіка. Управління. Інновація : електрон. наук. фахове вид. 2012. № 2. URL: [http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012\\_2/pdf/12borupv.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012_2/pdf/12borupv.pdf) (дата звернення: 17.06.2013).

Для запобігання помилок у наведенні електронної адреси рекомендовано подавати її в один рядок.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

12 Біланюк О. П. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародного туризму в українсько-польських відносинах // Економіка. Управління. Інновація : електрон. наук. фахове вид. 2012. № 2. URL: [http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012\\_2/pdf/12borupv.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012_2/pdf/12borupv.pdf) (дата звернення: 17.06.2013).

7.4.4.3.4 Дозволено подавати відомості про інше місцезнаходження чи форму електронного ресурсу, використовуючи слова «Також доступний» (наприклад, «Також доступний у PDF:...») чи подібні еквівалентні фрази (наприклад, «Відомості доступні також в Інтернеті:...»).

7.4.4.4 Після електронної адреси подають відомості про дату звернення до електронного ресурсу віддаленого доступу: число, місяць і рік (в круглих дужках) після слів «дата звернення».

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

4. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.02.2012).

7.4.4.5 У бібліографічному посиланні на електронні ресурси локального та віддаленого доступу в примітці можна не подавати відомостей про джерело назви («Назва з етикетки диска», «Назва з екрана» тощо).

## 8 ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОСИЛАННЯ НА АРХІВНИЙ ДОКУМЕНТ

8.1 Бібліографічне посилання на архівний документ дає можливість ідентифікувати його та визначати місцезнаходження в архіві, музеї, бібліотеці тощо.

8.2 Бібліографічне посилання на архівний документ складають за загальними правилами, викладеними в цьому стандарті, з урахуванням зазначених далі особливостей.

8.2.1 У бібліографічному посиланні на архівний документ відомості про об'єкт посилання відокремлюють від пошукових даних знаком «дві нахисні риси» (« // ») з проміжками до та після нього.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

3 Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8-12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1-3.

8.2.2 Для позначення пошукових даних архівного документа використовують такі скорочення слів: «Ф.» («Фонд»), «Оп.» («Опис»), «К.» («Картон»), «Спр.» («Справа»), «Од. зб.» («Одиниця зберігання»), «Арк.» («Аркуш»).

Між елементами пошукових даних ставлять знак «крапка».

*Приклад*

*Внутрішньотекстове посилання*

(ЦДІАК України. Ф. 4703. Оп. 3. Спр. 23. Арк. 45-49).

8.3 Бібліографічне посилання на архівний документ може містити такі елементи:

- заголовок бібліографічного запису (ім'я автора);
- основну назву документа;
- відомості, що належать до назви (пояснюють і доповнюють її);
- відомості про відповідальність (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);
- пошукові дані архівного документа;
- примітки.

8.3.1 Пошукові дані архівного документа містять такі відомості:

- назву архіву;
- номер архівного фонду;
- номер опису;
- номер справи (одиниці зберігання) за описом;
- місцезнаходження об'єкта посилання (кількість аркушів загалом чи аркуш, на якому подано об'єкт посилання).

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

8. ЦДНТА України. Ф. Р-72. Оп. 2. К. 1 - 272. Од. зб. 1. 10 арк.

8.3.1.1 Назву архіву подають у вигляді аббревіатури чи скорочення, які прийнято в архівній галузі. Розшифрування аббревіатури наводять у списку скорочень, який додають до тексту. Якщо списку скорочень немає, назву архіву подають повністю або скорочують окремі слова та словосполучення згідно з ДСТУ 3582, ДСТУ 7093, ГОСТ 7.12. Повну або скорочену назву архіву можна подавати після аббревіатури.

*Приклади*

ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ);

ДА СБ України (Держ. архів Служби безпеки України);

ЦДНТА України (Центр. держ. наук.-техн. архів України);

Держархів м. Києва.

У повторному бібліографічному посиланні назву архіву наводять у вигляді аббревіатури або в скороченій формі.

8.3.1.2 Номер архівного фонду наводять після назви архіву, зазначаючи ті необхідні елементи пошукових даних, які прийнято подавати саме в цьому архіві. Після номера архівного фонду в круглих дужках може бути зазначено його назву.

*Приклад*

ЦДАВО України. Ф. 14 (Фонд «Товариство отців Василіан» у Львові).

Якщо номера архівного фонду немає, після назви архіву подають, зазвичай у називному відмінку, назву цього архівного фонду.

*Приклад*

Держархів Донецької обл. Фонд Донецького обкому КП(б)У.

8.4 Внутрішньотекстове бібліографічне посилання на архівний документ зазвичай містить тільки пошукові дані цього документа.

*Приклад*

*Внутрішньотекстове посилання*

(ЦДІАЛ України. Ф. 183. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 10).

За потреби можна наводити його повний опис.

*Приклад*

*Внутрішньотекстове посилання*

(Наукове товариство ім. Шевченка // Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1-7).

8.5 У підрядкових і позатекстових бібліографічних посиланнях рекомендовано наводити відомості про архівний документ — об'єкт посилання (його заголовки та основну назву або тільки його основну назву; відомості, що належать до назви тощо) та пошукові дані.

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

5. Діяльність історичної секції при ВУАН та зв'язаних з нею історичних установ Академії в 1929-1930 рр. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. X (Всеукраїнська Академія Наук). Спр. 1686. 30 арк.

Проте можна наводити у підрядкових і позатекстових посиланнях на архівний документ тільки пошукові дані цього документа за умови, якщо основні відомості про нього є в тексті.

8.6 Якщо справа (одиниця зберігання) чи певний архівний документ, який зберігають у цій справі, не має назви, її формулює дослідник. У цьому разі назву справи подають у квадратних дужках до або після пошукових даних про документ.

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

17. [Праці П. К. Грімстед] // ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 7. Спр. 19. 284 арк. або:

17. ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 7. Спр. 19. 284 арк. [Праці П. К. Грімстед].

8.7 Якщо потрібно зазначити автора та назву або тільки назву справи, в якій зберігають архівний документ — об'єкт посилання, ці відомості подають після пошукових даних у круглих дужках.

*Приклад*

*Підрядкове посилання*

3 Науковий архів Інституту історії України НАН України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 170. № 1. Арк. 5. (План праці НДКІУ на 1924 р.).

8.8 У примітках можна наводити відомості про автентичність, автографічність, мову, спосіб відтворення, відомості про особливості зовнішнього вигляду архівного документа, про його опублікування тощо. Примітки подають після пошукових даних.

*Приклади*

*Підрядкові посилання*

\* ЦДАВО України. Ф. 3866. Оп. 3. Спр. 3. Арк. 1-37. Копія.

2 ЦДАК України. Ф. 127. Оп. 3. Спр. 38. Арк. 45. Оригінал. Рукопис.

8.9 Якщо текст архівного документа розміщено на зворотному боці аркуша, у пошукових даних бібліографічного посилання зазначають слово «зворот» у скороченій формі — «зв.».

*Приклад*

*Позатекстове посилання*

21. Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. // ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64, 64 зв., 71.

8.10 Бібліографічні посилання на архівні документи із зарубіжних архівів подають мовою певної країни згідно з прийнятими в цій країні та в цьому архіві правилами описування та складання посилань (зі скороченнями).

*Приклади*

*Внутрішньотекстове посилання*

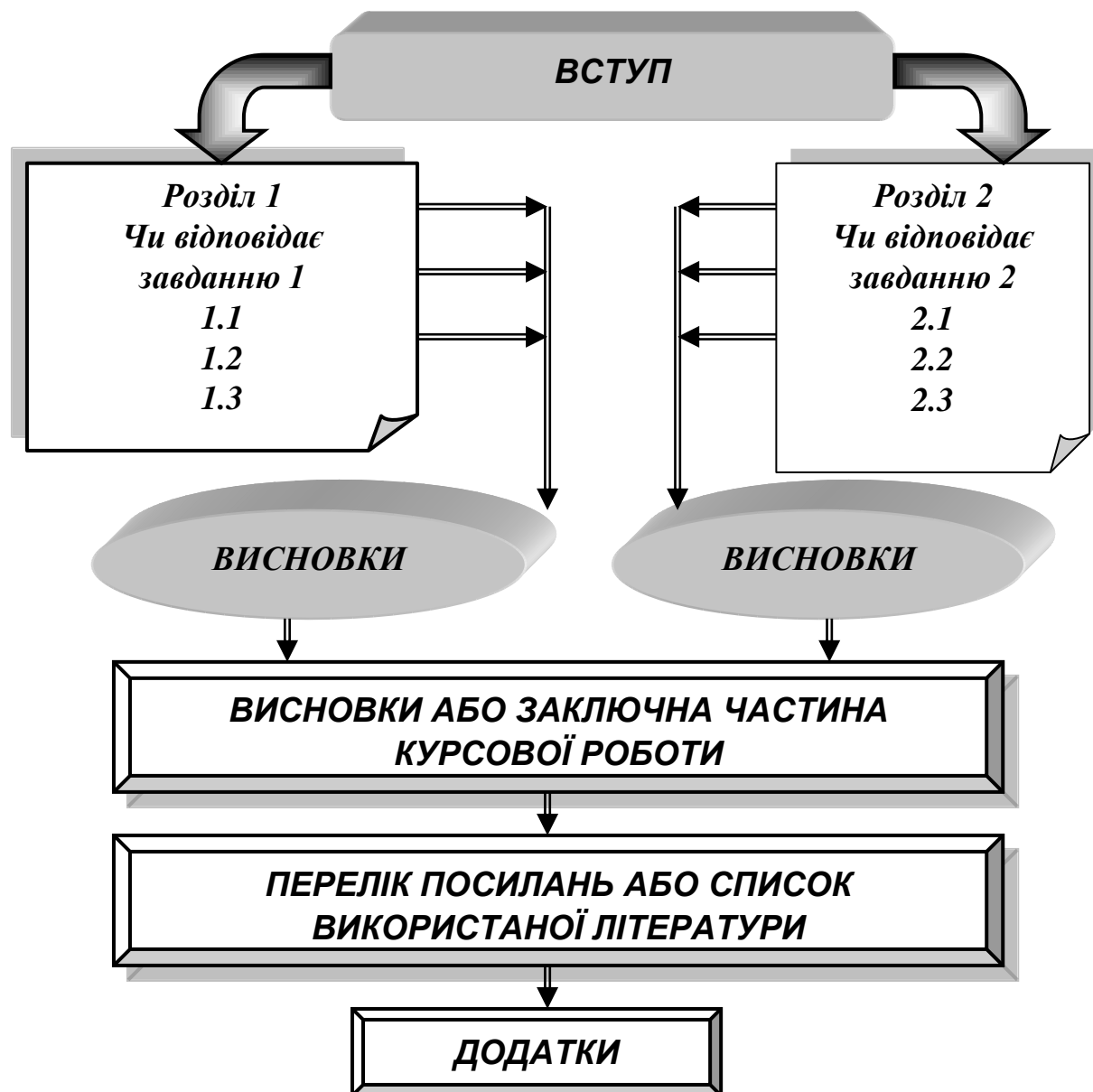
(ARw Lublinie. Zespol 95. Sygn.125. K. 6-7).

*Підрядкове посилання*

11 Sygn.126. Wisyta Generalna dekanatu Patenskiego w roku 1793. 1793 r. 57 k.

*Позатекстове посилання*

13. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-7008. Украинская библиотека им. С. Петлюры в Париже. 1922 - 1940. Оп. 1. Д. 65. Каталог книг по истории Украины и другим вопросам на украинском языке, 1908-1940. 80 л.<sup>1</sup>



<sup>1</sup> ДСТУ 8302:2015. БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.

## 6. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Перед тим як роздруковувати з чернетки курсову роботу, її слід старанно ще раз перевірити, уточнити назви розділів, підрозділів, послідовність розміщення матеріалу, обґрунтованість і чіткість формулювань, висновків та рекомендацій.

До формулювань заголовків розділів та підрозділів курсової роботи висуваються такі основні вимоги: стислість, чіткість і синтаксична різноманітність у побудові речень, з переваженням простих, поширених; послідовне та точне відображення внутрішньої логіки змісту роботи.

Оптимальний обсяг основного змістовного тексту курсової роботи (без додатків і списку використаних джерел) має становити 25-35 сторінок набраного на комп'ютері тексту або 35-45 рукописних сторінок. Зазначений вище обсяг курсової роботи розрахований на використання комп'ютерів: текстовий редактор – Microsoft Word; формат сторінки А-4 (297x210 мм); орієнтація – книжкова, поля: ліве – 20 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; гарнітура – Times New Roman; кегель – 14; міжрядковий інтервал – 1,5; стиль – Normal; абзацний відступ повинен бути однаковим впродовж усього тексту і дорівнювати п'яти знакам.

Шрифт друку повинен бути чітким. Щільність тексту курсової роботи повинна бути однаковою.

Текст основної частини курсової роботи поділяють на розділи та підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин курсової роботи «РЕФЕРАТ», «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» не нумерують і починають друкувати з нової сторінки.

Розділи і підрозділи основного змістовного тексту повинні мати заголовки. Їх слід розташовувати посередині рядка і друкувати великими літерами без крапки в кінці, не підкреслюючи, наприклад: РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ. Підписувати заголовки підрозділів, пунктів і підпунктів слід починати з абзацного відступу і друкувати маленькими літерами, крім першої великої, не підкреслюючи, без крапки в кінці. Розділи, підрозділи, пункти і підпункти роботи слід нумерувати арабськими цифрами. Розділи повинні мати порядкову нумерацію в межах викладання суті роботи і позначатися цифрами без крапки, наприклад 1, 2, 3 і т.д.

Підрозділи повинні мати порядкову нумерацію в межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера

підрозділу, відокремленого крапкою. Пункти і підпункти можуть мати заголовки.

Відстань між заголовком та текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервали.

Кожну структурну частину курсової роботи слід починати з нової сторінки. Не допускається розміщення назви розділу, підрозділу, пункту і підпункту в нижній частині сторінки, якщо після неї розміщено тільки один рядок тексту.

До загального обсягу курсової роботи не входять список використаних джерел та додатки. Але всі сторінки зазначених елементів роботи підлягають суцільній нумерації.

Нумерацію сторінок курсової роботи подають арабськими цифрами без знаку №. Першою сторінкою курсової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.



## **ПОРУШЕННЯМИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ Є:**

**Академічний плагіат** – оприлюднення наукових результатів, отриманих іншими особами як результатів власного дослідження

**Академічне шахрайство** – будь-які дії учасників освітнього процесу, змістом яких є:

посилання на джерела, які не існують та/або не використовувалися в роботі, інше свідоме маніпулювання опису джерела

використання під час контрольних заходів заборонених допоміжних матеріалів або технічних засобів

проходження процедур контролю знань підставними особами

підроблення підписів у офіційних документах, які засвідчують результати навчання та/або наукової діяльності

виконання на замовлення та/або продаж академічних текстів тощо

**Необ'єктивне оцінювання** – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти

**Обман** – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу формами обману є, зокрема, академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація та списування

## 7. ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота у встановлений термін подається на кафедру загальноправових дисциплін ДДУВС для перевірки і рецензування. На кафедрі робота реєструється. Науковий керівник перевіряє курсову роботу, як правило, протягом 10 днів. Строки захисту встановлюються до початку екзаменаційної сесії і затверджуються на засіданні кафедри.

Здобувачі, які не написали курсову роботу чи вчасно не подали її для перевірки не допускаються до екзаменів.

Перевірена робота повертається здобувачеві з рецензією. Рецензія – це не тільки форма контролю і оцінки викладачем проведеної здобувачами самостійної роботи, але й одна з форм методичного керівництва нею. В рецензії висловлюються окремі поради і побажання стосовно подальшого дослідження теми. На основі всебічного аналізу курсової роботи науковий керівник вказує її попередню оцінку і вирішує питання про допуск до захисту.

Курсова робота, що отримала позитивну оцінку, допускається до захисту. В разі серйозних недоліків курсова робота повертається на доопрацювання.

Захист курсової роботи проводиться відповідно до графіка, затвердженого кафедрою, в присутності комісії у складі керівника та двох-трьох членів кафедри.

Перед захистом здобувачеві необхідно правильно організувати додаткову роботу щодо усунення припущених помилок, більш глибоко засвоїти питання, що розглядаються. Недооцінка здобувачем додаткової самостійної роботи може негативно вплинути на результат захисту і остаточну оцінку курсової роботи.

Процедура захисту передбачає стислий виклад здобувачем головних проблем дослідження та шляхи їх вирішення, відповіді на запитання членів комісії. Комісія оцінює якість відповіді здобувача на захисті.

Захист курсової роботи (проєкту) проводиться публічно перед комісією у складі двох-трьох НПП кафедри, в тому числі керівника курсової роботи.

Здобувач, який без поважної причини не виконав курсову роботу у зазначений термін або не захистив її, вважається таким, що має академічну заборгованість.

При отриманні незадовільної оцінки з курсової роботи, передбаченої навчальним планом, здобувач за рішенням комісії виконує курсову роботу за новою темою або переопрацьовує попередню роботу.

Курсові роботи зберігаються на кафедрі протягом трьох років. Після спливу вказаного терміну зазначені роботи підлягають утилізації на підставі спеціального акта, який підписується комісією у складі трьох працівників кафедри.

Для оцінювання курсових робіт розробляються окремі параметри та критерії. Підсумкова оцінка з курсової роботи має передбачати дві складові. Перша характеризує якість змісту роботи; друга – якість захисту.

## Параметри та критерії оцінювання курсових робіт

Параметри оцінювання	Діапазон балів	Критерії оцінювання
<b>1. Оцінювання курсової роботи під час рецензування (0-60 балів)</b>		
1.1. Відповідність змісту курсової роботи темі та затвердженому плану; логічність та послідовність викладення матеріалу.	0-10	5 – зміст роботи (окремих розділів, підрозділів) частково не відповідає темі та плану (є вужчим або, навпаки ширшим, неконкретним); відсутня або порушується логічність та послідовність викладення матеріалу; 10 – зміст курсової роботи відповідає темі та затвердженому плану; матеріал викладено логічно та послідовно.
1.2. Правильність визначення мети, завдань, об'єкта та предмета курсової роботи.	0-5	0 – неправильно (або частково) визначено мету, завдання, об'єкт та предмет курсової роботи; 5 – правильно визначено мету, завдання, об'єкт та предмет курсової роботи.
1.3. Ступінь розкриття теоретико-правових аспектів проблеми, обраної для дослідження, та коректність використання поняттєвого апарату.	0-10	0 – теоретико-правові аспекти проблеми не розкрито; поняттєвий апарат не сформовано; 5 – вільне оперування поняттєвим апаратом, теоретико-правові аспекти проблеми розкрито частково; 10 – представлено власні підходи до формування поняттєвого апарату, теоретико-правові аспекти проблеми розкрито.
1.4. Наявність критичних порівнянь та узагальнень різних точок зору та підходів до постановки та розв'язання проблеми.	0-10	0 – критичні порівняння та узагальнення відсутні; 5 – наведено різні точки зору та підходи до постановки та розв'язання проблеми, але вони не проаналізовані та не супроводжені коректними узагальненнями; 10 – критичні порівняння наявні, проаналізовані автором та супроводжені коректними

		узагальненнями з визначенням власної позиції.
1.5. Використання в роботі даних щодо практичної діяльності (статистичні дані, зразки процесуальних документів, приклади) наявність відповідних додатків.	0-10	0 – дані практичної діяльності в роботі не використані; 5 – додатки є, але вони не знайшли відображення в змістовній частині роботи; 10 – представлені додатки (статистичні дані, зразки процесуальних документів, приклади) кореспондуються зі змістом курсової роботи.
1.6. Обсяг та адекватність використання при написанні роботи навчальних, наукових, методичних видань, нормативних актів; дотримання етики посилань, правильність їх технічного оформлення.	0-10	0 – використано матеріали лише навчальних підручників та посібників (до 15 джерел), етика посилань не дотримана; 5 – використано матеріали навчальних підручників та посібників, періодичних видань (понад 25 джерел), етика та правильність технічного оформлення посилань дотримана частково; 10 – використано матеріали навчальних підручників та посібників, монографій, статистичних збірників та довідників, періодичних видань та мережі Internet (понад 35 джерел), дотримана етика посилань та правильність їх технічного оформлення.
1.7. Відповідність технічного оформлення курсової роботи встановленим вимогам (обсяг роботи; культура мови і письма, акуратність; параметри сторінки; правильність оформлення титульного аркуша; дотримання терміну подання курсової роботи на реєстрацію та рецензування).	0-5	0 – курсова робота оформлена з суттєвими порушеннями встановлених вимог; 5 – курсова робота оформлена з дотриманням встановлених вимог.

## 2. Оцінювання курсової роботи під час захисту (0-40 балів)

<p>2.1. Вміння чітко та правильно викласти мету, завдання, об'єкт, предмет та основні результати дослідження.</p>	<p>0-10</p>	<p>0 – Здобувач неспроможний чітко та правильно викласти мету, завдання, об'єкт, предмет та основні результати дослідження;                      5 – Здобувач допускає плутанину при викладенні мети, завдання, об'єкта, предмета курсової роботи, не може чітко сформулювати основні результати дослідження;                      10 – Здобувач чітко та правильно формулює мету, завдання, об'єкт, предмет та основні результати дослідження.</p>
<p>2.2. Використання додатків при викладенні основних результатів дослідження.</p>	<p>0-10</p>	<p>0 – матеріал, викладений в додатках, при доповіді не використано;                      10 – доповідь супроводжена посиланнями на використані матеріали практики.</p>
<p>2.3. Повнота та обґрунтованість відповідей за темою роботи.</p>	<p>0-20</p>	<p>0 – Здобувач неспроможний надати відповіді на поставлені запитання;                      10 – Здобувач надає неповні, поверхові, необґрунтовані відповіді на поставлені запитання;                      20 – Здобувач надає повні відповіді на поставлені запитання, обґрунтовує відповідь посиланням на навчальні видання, нормативні акти.</p>

**Примітка:** При поверненні курсової роботи на доопрацювання можуть застосовуватися штрафні санкції – до 20 балів, на які зменшується загальна напрацьована кількість балів.

Підставами для повернення курсової роботи на доопрацювання є:

1. Невідповідність змісту курсової роботи темі та затвердженому плану.
2. Плагіат.

До початку захисту курсової роботи на титульному аркуші та у рецензії до неї НПП зазначає кількість балів, нарахованих здобувачеві за зміст. Бали, отримані під час захисту, записуються поруч через знак дробу.

До відомості обліку успішності записуються підсумкові бали, утворені як сума балів, нарахованих під час рецензування, та балів, отриманих під час захисту курсової роботи. Також підсумкові бали проставляються окремою колонкою в журналі обліку успішності.

Параметри та критерії оцінювання можуть доповнюватися кафедрами відповідно до специфіки навчальної дисципліни.

Курсова робота, результати всіх видів навчальної практики оцінюються окремо та не включаються при підрахунку до підсумкового контролю з дисципліни. Результати захисту курсової роботи, всіх видів практики відображуються у відомостях обліку успішності, навчальних картках, залікових книжках Здобувачів та оцінюються за 100-бальною шкалою з подальшим переведенням до національної шкали (як диференційований залік) та шкали ЄКТС.

У разі отримання незадовільної підсумкової оцінки Здобувачеві надаються дві додаткові спроби для повторного складання: перша – НПП, який проводив підсумковий контроль, друга – комісії з числа найбільш досвідчених НПП кафедри з обов'язковою участю керівника кафедри. Результати кожного повторного складання заносяться до окремих додаткових відомостей.

Здобувач має право оскаржити рішення комісії, звернувшись із рапортом (заявою) до Апеляційної комісії, яка створюється з метою захисту прав Здобувачів та розгляду їх апеляцій щодо результатів складання підсумкових контролів, захисту курсових робіт тощо.

Комісія створюється в межах факультету.

До її складу входять:

- Голова
- заступник Голови;
- члени комісії (не менше 3-х);
- секретар комісії.

Головою Комісії призначається проректор за напрямом, який несе персональну відповідальність за організацію роботи Комісії, своєчасний та об'єктивний розгляд апеляційних заяв щодо результатів, ведення справ, дотримання встановленого порядку збереження документів. Заступником Голови Комісії призначається декан відповідного факультету, членами Комісії є: завідувач кафедри, за якою закріплена навчальна дисципліна, науково-педагогічний працівник кафедри, який викладає відповідну або споріднену дисципліну, але не брав участі в проведенні підсумкового контролю, та представник студентсько-курсантського самоврядування. З числа членів Комісії обирається секретар комісії. За необхідності може утворюватись міжфакультетська Комісія.

Порядок подання заяв на апеляцію:

1) Заява подається Здобувачем особисто декану факультету, на якому він навчається впродовж трьох днів з дня оголошення результатів підсумкового оцінювання;

2) Заява, подана з порушенням установлених термінів, розгляду не підлягає;

3) Заява реєструється в Журналі реєстрації апеляцій, що знаходиться у відповідальності особи факультету, і передається деканові факультету, який

готує проект наказу про створення Комісії.

4) Відповідальна особа деканату сповіщає Здобувача про місце та час засідання Комісії.

Рішення Комісії є остаточним та оскарженню не підлягають.

На основі письмової рецензії та захисту остаточна оцінка вноситься у відомість та залікову книжку ЗВО. Курсова робота перезахисту не підлягає.

Здобувачі, які не захистили курсову роботу, до складання екзамену з цієї навчальної дисципліни не допускаються<sup>1</sup>.

## **8. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ВИКОНАННІ КУРСОВОЇ РОБОТИ**

При написанні й оформленні курсової роботи здобувачі часто припускаються таких типових помилок:

1. Текст курсової роботи не відповідає змісту чи темі.
2. Автор не виявив самостійного підходу до висвітлення теми курсової роботи.
3. Не зроблено глибокого та всебічного аналізу офіційних і нормативних документів, нових джерел з теми дослідження.
4. Висновки не відповідають меті дослідження та поставленим завданням.
5. У роботі відсутні посилання на першоджерела або вказані не ті, які були використані.
6. Безсистемний виклад матеріалу, часті повторення, дублювання одних і тих самих положень.
7. Порушення послідовності, неузгодження, логічні помилки.
8. Механічне запозичення (переписування) матеріалу з джерел.
9. Список використаних джерел наведено довільно, без дотримання вказаних вимог.
10. Обсяг і оформлення роботи не відповідають вимогам. Неохайне виконання курсової роботи, наявність у ній суттєвих граматичних та стилістичних помилок.
11. У курсовій роботі виявлений плагіат, а саме: копіювання чужої роботи (як без, так і з відома автора) та оприлюднення її під своїм іменем; копіювання інформації з кількох різних джерел без внесення в неї правок; «маскування плагіату» самостійним написанням перехідних речень між скопійованими частинами; внесення незначних правок у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів у них тощо); видання власної колись уже написаної роботи за нову.

---

<sup>1</sup> Положення про академічну доброчесність у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ від 2019 року. URL: <https://dduvs.in.ua/akdo/>

## ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Конституційний процес в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення.
2. Державна символіка України: поняття, призначення, історичне походження.
3. Державна мова та мови національних меншин: правовий статус.
4. Столиця України: особливості політико-правового статусу.
5. Конституційне право як галузь права України.
6. Суб'єкти та об'єкти конституційного права: поняття, види, загальна характеристика.
7. Конституційно-правові норми: структура, зміст, класифікація.
8. Джерела конституційного права України: поняття, ознаки, види та їх загальна характеристика.
9. Конституційно-правові відносини: поняття, види, склад, підстави виникнення, зміни та припинення.
10. Основні етапи розвитку вітчизняного конституціоналізму.
11. Конституціоналізм: поняття, структура, ознаки, сучасний стан.
12. Тлумачення Конституції України: поняття, значення і цілі.
13. Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму.
14. Розвиток конституційної реформи на основі Конституції України.
15. Внесення змін та доповнень до Конституції України: порядок, сутність особливості.
16. Конституція і проблема імплементації норм міжнародного права: теоретичні та практичні аспекти.
17. Державний лад України: конституційні основи, поняття, ознаки та принципи.
18. Гарантії конституційного ладу України: поняття, ознаки та класифікація.
19. Суспільний лад України: конституційні основи, поняття, принципи, особливості.
20. Конституційно-правовий механізм в Україні: теоретико-правова характеристика.
21. Функції Української держави: поняття, класифікація, загальна характеристика.
22. Економічна система України: конституційно-правові засади.
23. Політична система України: конституційно-правові засади.
24. Соціальна системи України: конституційно-правові засади.
25. Конституційно-правова відповідальність: поняття, ознаки, класифікація, підстави та механізм застосування.
26. Поняття, ознаки (юридичні властивості) та сутність конституції.
27. Конституція: форма і структура. Класифікація конституцій.
28. Механізм реалізації Конституції України: поняття, ознаки та проблемні



фактори, що визначають реалізацію та ефективність дії Конституції України.

29. Теорія та практика офіційного тлумачення Конституції.
30. Судова охорона Конституції України: проблеми теорії та практики.
31. Сутність конституційно-правового інституту державної влади.
32. Сучасна правова система України: загальна характеристика.
33. Сучасна виборча система України: конституційно-правові засади.
34. Інститут виборів в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення.
35. Конституційно-правові основи референдного процесу в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення.
36. Безпосередня демократії в Україні: поняття, ознаки, загальна характеристика та конституційно-правові основи:
37. Конституційно-правові основи виборів до органів місцевого самоврядування.
38. Конституційно-правові основи та практика всеукраїнського референдуму: проблеми та шляхи вдосконалення.
39. Конституційно-правові основи та практика місцевого референдуму: проблеми та шляхи вдосконалення.
40. Вибори народних депутатів України: поняття, загальна характеристика, конституційно-правові засади.
41. Вибори Президента України: поняття, загальна характеристика, конституційно-правові засади.
42. Інші форми безпосередньої демократії: поняття, види, загальна характеристика, конституційно-правові засади.
43. Сучасні проблеми здійснення безпосередньої демократії в Україні.
44. Гарантії безпосередньої демократії: поняття, види, міжнародно-правовий аспект.
45. Політичні партії в здійсненні безпосередньої демократії: конституційно-правовий аспект.
46. Інформаційне забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення.
47. Фінансування виборів і референдумів в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення.
48. Передвиборна агітація: конституційно-правове регулювання та проблемні питання проведення.
49. Політичні права та свободи людини та громадянина в Україні.
50. Соціально-економічні права та свободи людини та громадянина в Україні.
51. Політичні партії в Україні: конституційно-правовий статус.
52. Засоби масової інформації в Україні: конституційно-правовий статус.
53. Конституційно-правове регулювання питань організації і діяльності органів державної влади.
54. Динаміка інституту президентства в Україні.
55. Президент України: конституційно-правовий статус.

56. Народний депутат в Україні: конституційно-правовий статус.
57. Процедура імпичменту в конституційній практиці: поняття, проблематика, шляхи вдосконалення процедури.
58. Іноземці в Україні: конституційно-правовий статус.
59. Національні меншини в Україні: теоретичні та практичні проблеми правового статусу.
60. Кабінет Міністрів України у системі органів виконавчої влади.
61. Конституційно-правовий статус Прем'єр-міністра України.
62. Виконавча влада в Україні: конституційно-правові питання організації та функціонування.
63. Міністерства в Україні: основи конституційно-правового статусу.
64. Захист конституційних прав і свобод: міжнародно-правовий аспект.
65. Депутатська недоторканність: поняття, ознаки, теоретичні та практичні проблеми реалізації.
66. Проблеми взаємодії органів державної влади в Україні
67. Конституційно-правова відповідальність: поняття, ознаки та загальна характеристика.
68. Конституційне правопорушення (делікт): поняття, склад (характеристика), класифікація.
69. Прокуратура в Україні: конституційно-правовий статус.
70. Прокурорський нагляд в Україні: конституційно-правові аспекти
71. Поняття та конституційні принципи правового статусу людини та громадянина в Україні.
72. Система прав і свобод людини і громадянина в Україні.
73. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні.
74. Особисті права і свободи людини та громадянина в Україні: поняття, види, особливості, загальна характеристика.
75. Конституційне право людини на життя і повагу до гідності: поняття, особливості, загальна характеристика.
76. Конституційне право на свободу і особисту недоторканість: поняття, особливості, загальна характеристика.
77. Конституційне право на недоторканість житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції: поняття, особливості, загальна характеристика.
78. Конституційне право на невтручання у сімейне та особисте життя громадян України: поняття, особливості, загальна характеристика.
79. Конституційне право людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання: поняття, особливості, загальна характеристика.
80. Конституційне право на свободу інформації: поняття, особливості, загальна характеристика.
81. Конституційне право людини на свободу думки і слова: поняття, особливості, загальна характеристика.
82. Конституційне право людини на свободу світогляду і віросповідання: поняття, особливості, загальна характеристика.

83. Конституційне право громадян на звернення: поняття, особливості, загальна характеристика.
84. Конституційне право громадян на працю поняття, особливості, загальна характеристика.
85. Церква та релігійні організації в Україні: конституційно-правовий статус та зв'язок з державою.
86. Соціальний захист в Україні: конституційно-правові гарантії.
87. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики.
88. Конституційні права людини на охорону здоров'я в Україні.
89. Конституційні права людини на освіту в Україні.
90. Концептуальні засади муніципальної реформи в Україні: теорія та практика.
91. Обов'язки людини і громадянина в Україні: конституційно-правові підстави, теоретичний та практичний аспект.
92. Співвідношення міжнародного і національного правового регулювання прав і свобод людини: теорія та практика.
93. Міжнародні стандарти у сфері конституційних прав і свобод: поняття, сутність, значення.
94. Забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод в Україні: теорія та практика.
95. Механізм реалізації і гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні: теоретичні та практичні аспекти.
96. Інститут громадянства в Україні: проблеми теорії та практики.
97. Підстави набуття та припинення громадянства України.
98. Особливості зміни громадянства України для неповнолітніх та усиновлених осіб.
99. Конституційно-правовий статус біженців.
100. Конституційно-правовий статус органів місцевого самоврядування: питання теорії та практики.
101. Конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб.
102. Співвідношення конституційно-правового статусу біженців та внутрішньо переміщених осіб.
103. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні.
104. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування. в Україні: проблеми теорії та практики.
105. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в Україні: проблеми реалізації позитивного досвіду демократичних країн світу.
106. Громадська участь у місцевому самоврядуванні: форми реалізації.
107. Місцеві державні адміністрації в Україні: конституційно-правовий статус.
108. Територіальна громада в Україні: конституційно-правовий статус.
109. Депутат місцевої Ради: конституційно-правовий статус.
110. Сільський, селищний, міський голова: конституційно-правовий статус.
111. Місцеві державні адміністрації: порядок утворення та особливості

- функціонування.
112. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи.
  113. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції: поняття, загальна характеристика, конституційно-правовий статус.
  114. Конституційний Суд України: функції, види провадження, межі повноважень.
  115. Правова природа актів Конституційного Суду України: поняття, класифікація, юридична сила, механізм реалізації.
  116. Судова система України: конституційно-правові засади, теоретична характеристика.
  117. Органи судової влади в механізмі забезпечення реалізації Конституції України.
  118. Прокуратура в механізмі забезпечення реалізації Конституції України.
  119. Адвокатура України: поняття, завдання, принципи діяльності та роль у розбудові правової держави.
  120. Конституційно-правовий статус суддів в Україні: теоретичні та практичні аспекти.
  121. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя України: теоретичні та практичні аспекти.
  122. Правовий статус адвокатури України: теоретичні та практичні аспекти.
  123. Правовий статус координаційні, консультативних та дорадчих органів Президента України з питань внутрішньої та зовнішньої політики: теоретичні та практичні аспекти.
  124. Збройні Сили як гарант національної безпеки і оборони.
  125. Теоретичні основи національної безпеки України: поняття та сутність конституційні засади.
  126. Рада національної безпеки та оборони при Президентові України як консультативно-дорадчий орган: конституційно-правовий статус.
  127. Право громадян на екологічну безпеку: проблеми конституційно-правового забезпечення
  128. Конституційно-правові основи національної безпеки і оборони в Україні: теорія та практика.
  129. Парламентська реформа: поняття, особливості, сутність, теоретичні та практичні проблеми.
  130. Державний контроль в Україні: поняття, методи, сутність, конституційно-правові засади.
  131. Громадський контроль в Україні: поняття, форми, сутність, конституційно-правові засади.
  132. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина.
  133. Проблеми парламентського реформування в Україні.
  134. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід.
  135. Конституційно-правове регулювання діяльності парламентської

більшості.

136. Конституційно-правове регулювання діяльності парламентської меншості (опозиції).
137. Конституційний склад і структура Верховної Ради України: теоретико-35 правова характеристика.
138. Тимчасові спеціальні та слідчі комісії Верховної Ради України: теоретико-правова характеристика, конституційно-правові засади.
139. Верховна Рада України: особливості конституційно-правового регулювання організації діяльності.
140. Депутатські об'єднань у парламенті: поняття, засади правового регулювання діяльності.
141. Функціональне призначення українського парламентаризму: місце і роль у конституційній системі влади України.
142. Соціальне призначення українського парламентаризму: місце і роль у конституційній системі влади України.
143. Законодавчий процес: теоретико-правовий аналіз.
144. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: конституційно-правовий статус.
145. Уповноважений Верховної Ради України з прав дитини: конституційно-правовий статус.
146. Урядовий уповноважений з питань гендерної політики: конституційно-правовий статус.
147. Рахункова палата: поняття, завдання, функції повноваження, структура, конституційно-правові засади.
148. Апарат Верховної Ради України: правовий статус та структура.
149. Зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України і міжпарламентські зв'язки: засади зовнішньої політики України.
150. Вища рада правосуддя України: порядок формування, склад, основні функції, повноваження.
151. Конституційні основи територіального устрою України.
152. Поняття та система адміністративно-територіального устрою України.
153. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим.
154. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: особливості конституційно-правового регулювання організації діяльності.
155. Бюджетна система України: теоретична характеристика та конституційно-правові засади.
156. Рада Міністрів Автономної Республіки Крим: особливості конституційно-правового регулювання організації діяльності.

## Додаток А. Алгоритм написання курсової роботи



**Додаток Б.** Зразок написання заяви на курсову роботу

Професору кафедри  
загальноправових дисциплін,  
д.ю.н., професору,  
Заслуженому юристу України  
Ларисі Наливайко  
студента (ки) \_\_ курсу  
юридичного факультету  
гр. \_\_\_\_\_  
Ксенії Смірної

**Заява**

Прошу призначити науковим керівником курсової роботи професора кафедри загальноправових дисциплін, д.ю.н., професора, Заслуженого юриста України Наливайко Ларису Романівну та затвердити тему у наступному формулюванні: «\_\_\_\_\_».

«\_\_\_\_» \_\_\_\_\_2021

підпис

**Ксенія Смірнова**

**Додаток В.** Зразок оформлення титульної сторінки

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН**

## **КУРСОВА РОБОТА**

**З дисципліни «Конституційне право»**

**На тему: «ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-  
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ»**

Студента (ки)  
юридичного факультету  
гр. \_\_\_\_\_  
Оксани СМІРНОВОЇ

Науковий керівник:  
професор кафедри  
загальноправових дисциплін,  
д.ю.н., професор,  
Заслужений юрист України  
Лариса НАЛИВАЙКО

**Дніпро  
2021**



## Додаток Г. Зразок написання реферату

### РЕФЕРАТ

Курсова робота: 28 сторінок, 28 джерел, 4 додатка.

Об'єкт дослідження: суспільні відносини в сфері статусу суддів, тобто в сфері встановлення та реалізації їх повноважень, прав та обов'язків, професійної етики, гарантій незалежності, кваліфікаційної атестації та дисциплінарної відповідальності.

Предмет дослідження: суддівське співтовариство та статус суддів в Україні та зарубіжних країнах.

Мета роботи: комплексне дослідження інституту судової влади та аналіз проблем теоретичного та практичного характеру, пов'язаних зі статусом суддів.

Завдання роботи: проаналізувати зміст прав, обов'язків, повноважень та професійної етики суддів; висвітлити механізм формування органів судової влади; викласти основні питання встановлення та реалізації гарантій незалежності суддів; розкрити порядок кваліфікаційної атестації та порядок реалізації дисциплінарної відповідальності суддів.

Методи дослідження: діалектичний матеріалізм як загальний метод пізнання. Дослідження базується на загальнонаукових (аналізу, синтезу, порівняння дедукції, індукції, аналогії та ін.) та спеціальних методах (соціологічному, системному, моделювання та ін.), а також приватнонаукових методах дослідження (порівняльно-правовому, формально-юридичному, історико-правовому та ін.).

Значення роботи: основні висновки й найбільш важливі теоретичні положення даної роботи можуть бути застосовані в процесі вивчення курсів «Судові та правоохоронні органи», «Конституційне право», «Конституційне право зарубіжних країн» у вищих навчальних закладах і будуть корисні для ЗВО, що займаються поглибленим вивченням проблем статусу суддів, а також проблемами удосконалення та підвищення ефективності чинного законодавства України.

Ключові слова: ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ, ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІВ, ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ОРГАНІВ, СУДДІВСЬКИЙ КОРПУС.

**Додаток Д.** Перелік умовних позначень,  
символів, одиниць, скорочень і термінів

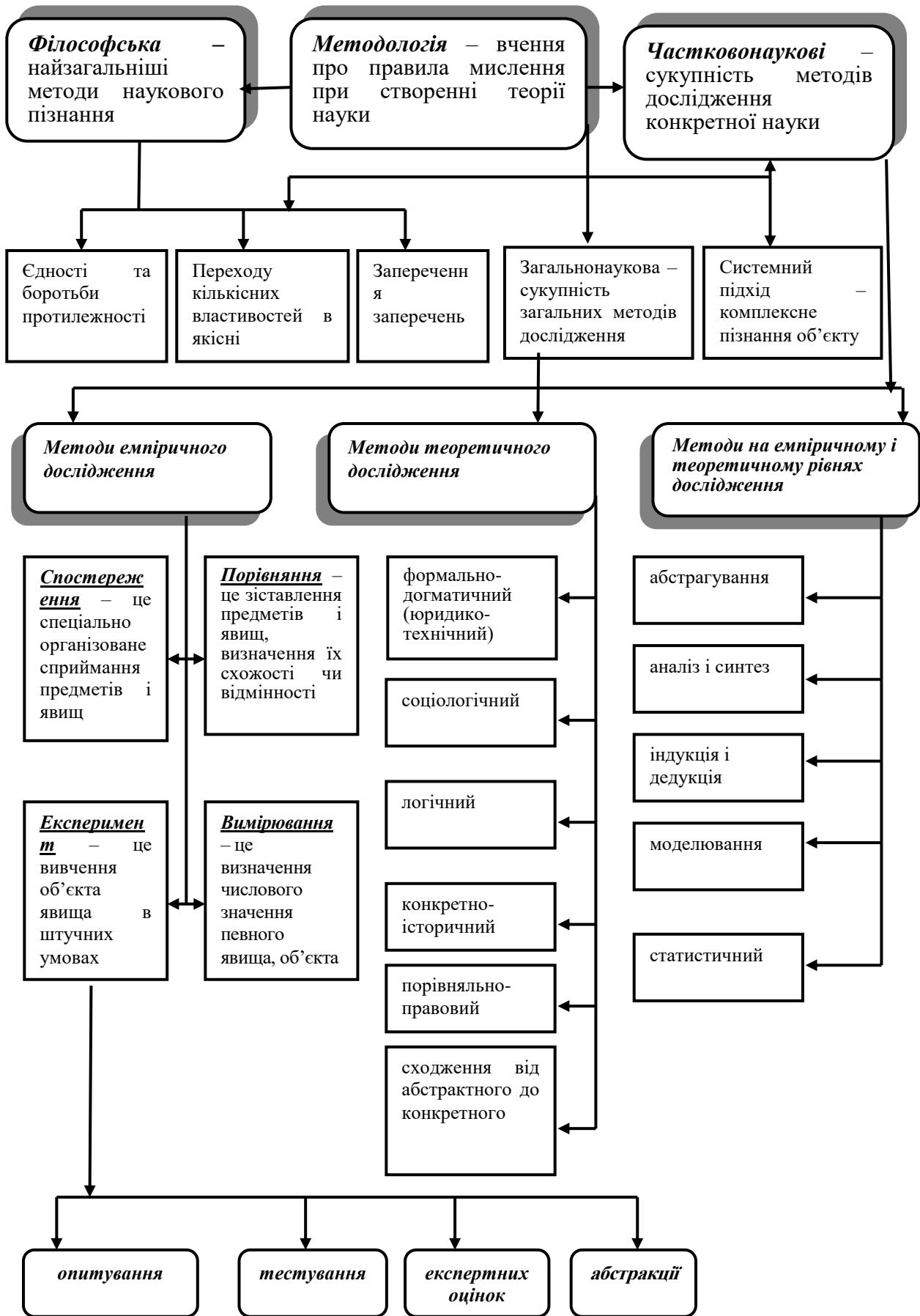
АТС – Автоматична телефонна станція  
ВРУ – Верховна Рада України  
КСУ – Конституційний Суд України  
ВС – Верховний Суд  
КМУ – Кабінет Міністрів України  
МВС – Міністерство внутрішніх справ  
ЗУ – Закон України  
КК України – Кримінальний кодекс України  
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення  
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України  
ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України  
ООН – Організація Об'єднаних Націй  
США – Сполучені Штати Америки  
ФРН – Федеративна Республіка Німеччини  
п. – пункт  
р. – рік  
ч. – частина  
розд. – розділ  
ст. – стаття  
т.д. – так далі  
т.п. – тому подібне  
та ін. – та інші

## Додаток Е. Зразок оформлення змісту

### ЗМІСТ

<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ .....</b>	<b>5</b>
<b>ВСТУП.....</b>	<b>7</b>
<b>РОЗДІЛ 1 СИСТЕМА ПОВНОВАЖЕНЬ СУДДІВ ТА ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ .....</b>	<b>10</b>
1.1. Права, обов'язки, повноваження суддів.....	10
1.2. Професійна етика суддів.....	13
1.3. Порядок формування суддівського корпусу .....	14
<b>РОЗДІЛ 2 ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>17</b>
2.1. Загальні аспекти гарантій незалежності суддів.....	17
2.2. Державний захист та забезпечення особистої безпеки суддів.....	19
2.3. Матеріальне забезпечення та соціальний захист суддів.....	21
<b>РОЗДІЛ 3 КВАЛІФІКАЦІЙНА АТЕСТАЦІЯ ТА ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>22</b>
3.1. Система, повноваження, порядок формування та організація діяльності кваліфікаційних комісій суддів .....	22
3.2. Кваліфікаційна атестація суддів.....	24
3.3. Дисциплінарна відповідальність суддів.....	25
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>26</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>29</b>
<b>ДОДАТОК А Аналіз законодавства України, що регламентує статус суддів.....</b>	<b>30</b>

Додаток Ж. Структура методології та техніки наукових досліджень



## ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про вищу освіту: Закон України від 7 липня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
3. Положення про академічну доброчесність у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ від 2019 року. URL: <https://dduvs.in.ua/akdo/>
4. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.
5. Приклади оформлення використаних джерел: відповідно до Нац. стандарту України ДСТУ 8302:2015 / ВД «Академперіодика» НАН України. Київ, 2016. URL: <http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Posylannia.pdf>
6. Приклади оформлення списку використаних джерел, відповідно до ДСТУ 8302:2015 / Уклад. О. І. Самофал. Харків, 2017. URL: <http://library.nlu.edu.ua/biblioteka/sait/nauka/gost/spisok-DSTU.pdf>
7. Бабайлов В. К. *Методологія наукових досліджень: навч. посіб.* Харків: Бровін О. В., 2019. 148 с.
8. Бірта Г. О. *Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
9. Бобилев В. П., Іванов І. І., Пройдак Ю. С. *Методологія та організація наукових досліджень: підручник.* Дніпропетровськ: ІМА-пресс, 2014. 643 с.
10. Бодров В. Г., Лазебник Л. Л., Онишко С. В., Рижко В. А., Шевчук О. А. *Методологічне та інструментальне забезпечення наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Шевчука.* Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 324 с.
11. Борисенко В. Д., Устенко С. А. *Організація наукових досліджень в Україні: навч. посіб.* Миколаїв: МНУ, 2016. 258 с.
12. Булеца С. Б., Ленгер Я. І., Чепис О. І., Ревуцька І. Е., Менджул М. В. *Підготовка та захист курсових робіт (методичні рекомендації).* Ужгород: Держ. вищ. навч. заклад «Ужгородський національний університет», 2018. 31 с.
13. Важинський С. Е., Щербак Т. І. *Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб.* Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
14. Вдовичин І. *Методологія та організація наукових досліджень: навч.*

- посіб. Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. 247 с.
15. Вихрущ В. О., Козловський Ю. М., Ковальчук Л. І. Методологія та методика наукового дослідження: підруч. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2020. 336 с.
  16. Гаркуша Н. М., Польова Т. В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і допов. Харків: ХДУХТ, 2013. 161 с.
  17. Голіков В. А., Козьмініх М. А., Онищенко О. А. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Одеса: ОНМА, 2014. 163 с.
  18. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Організація та методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Право, 2017. 446 с.
  19. Демківський А. В., Безус П. І. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Акад. муніцип. упр., 2012. 276 с.
  20. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
  21. Злотник О. Й., Павко А. І., Курило Л. Ф. Методологія та організація наукових досліджень: комплекс навч.-метод. матеріалів. Київ: Знання України, 2015. 34 с.
  22. Іноземцев Г. Б., Козирський В. В., Окушко О. В. Методологія наукових досліджень: моногр. Київ: Компринт, 2017. 196 с.
  23. Каламбет С. В., Іванов С. В., Півняк Ю. В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпропетровськ: Герда, 2015. 190 с.
  24. Карпаш О. М., Райтер П. М., Карпаш М. О. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2014. 253 с.
  25. Кононенко Ю., Корновенко С. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2011. 71 с.
  26. Корець М. С. Методологія наукового дослідження: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 145 с.
  27. Малигіна В. Д., Холодова О. Ю., Акімова Л. М. Методологія наукових досліджень: моногр. Рівне: НУВГП, 2016. 247 с.
  28. Методологічне та інструментальне забезпечення наукових досліджень: навч. посіб. / [В. Г. Бодров та ін.]; за ред. О. А. Шевчука. Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2020. 323 с.
  29. Методологія наукових досліджень у схемах, таблицях, прикладах: навч. посіб. / Г. М. Азаренкова та ін.; за ред. Г. М. Азаренкової. Київ: УБС НБУ, 2014. 223 с.
  30. Назаренко І. І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Київ: КНУБА, 2014. 123 с.
  31. Орловська Ю. В., Квактун О. О., Гончарова К. В. Методологія наукових досліджень: соціально-економічний аспект: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДВНЗ «ПДАБА», 2014. 360 с.
  32. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010.

352 с.

33. Остапчук М. В., Рибак А. І., Ванюшкін О. С. *Методологія та організація наукових досліджень: підручник*. Одеса: Фенікс, 2014. 375 с.
34. Петровський П. М. *Методологія наукового дослідження в галузі державного управління: навч. посіб.* Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. 237 с.
35. Рач В. А., Ігнатова О. В., Борзенко-Мірошніченко А. Ю. *Методологія системного підходу та наукових досліджень: підруч.* Луганськ: Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2013. 251 с.
36. Татар М. С. *Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб.* Харків: ХАІ, 2019. 103 с.
37. Шишкіна Є. К., Носирєв О. О. *Методологія наукових досліджень: навч. посіб.* Харків: Діса плюс, 2014. 200 с.
38. Щербакова К. *Методологія та організація наукового дослідження: навч. посіб.* Мелітополь: Мелітоп. міськ. друк., 2017. 193 с.
39. Юринець В. Є. *Методологія наукових досліджень: навч. посіб.* Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 180 с.

**Навчальне видання**

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

**Методичні рекомендації  
до написання курсових робіт**

**(для здобувачів вищої освіти  
2 курсу юридичного факультету)**

***Колектив авторів***

За загальною редакцією  
*доктора юридичних наук, професора*  
*Заслуженого юриста України*  
**Лариси НАЛИВАЙКО**

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *А. В. Самотуга*

---

Підп. до друку 14.05.2021 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.  
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 4,25.  
Обл.-вид. арк. – 4,50. Тираж 50 прим.

---

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ  
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, [rvv\\_vonr@dduvs.in.ua](mailto:rvv_vonr@dduvs.in.ua)  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018